

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA DĚJIN A DIDAKTIKY DĚJEPISU

**PRÁVNÍ A SPOLEČENSKÉ POSTAVENÍ ŽEN
V ANTICKÉM ŘÍMĚ**
(Legal and Social Role of Women in Ancient Rome)

Bakalářská práce

Autorka práce: Veronika Říhová
Vedoucí práce: Mgr. Robert Skopek

2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně.
Veškeré prameny a literatura, které jsem využila, jsou uvedeny
v seznamu pramenů a literatury.

Abstrakt

Záměrem předkládané bakalářské práce je zachytit postavení římských žen v různých oblastech lidského života, zejména se zaměřením na proměny probíhající během trvání římské říše. Pozornost je věnována vstupu do manželství a rodinnému životu, možnostem a omezením v rámci právních vztahů, vystupování žen na veřejnosti a způsobům trávení volného času a také uplatnění žen v římském náboženském systému. V práci byla využita historicko-analytická metoda.

Klíčová slova

Ženy

Řím

Rodina

Právo

Římské náboženské kultury

Manželství

Abstract

The intention of this bachelor thesis has been to describe the status of Roman women in different spheres of human life, with a particular focus on the transformations taking place during the period of the Roman Empire. The focus has been dedicated to the entry into marriage and family life, possibilities and limitations within the legal relations, appearance of women in public and ways of spending free time and also opportunities for women in the Roman religious system. There has been used historico-analytic method in this work.

Key words

Women

Rome

Family

Law

Roman religion cults

Marriage

Poděkování:

Ráda bych touto cestou poděkovala zejména Mgr. Robertu Skopkovi, vedoucímu práce, za odborné vedení, rady a připomínky, které mi poskytl v průběhu zpracování této práce. Dále mé poděkování náleží mému snoubenci za podporu a cenné rady ohledně formální úpravy práce.

ÚVOD	7
1. HISTORIE	11
2. ŘÍMSKÁ SPOLEČNOST	14
2.1 Rozdělení obyvatelstva	14
2.2 Římské občanství	16
2.3 Římská jména a rody	17
3. ŽENA V MANŽELSTVÍ A RODINĚ	19
3.1 Svatba	19
3.2 Formy uzavření manželství	22
3.3 Rozvod	27
3.4 Vývoj postavení ženy v manželství	30
3.5 Augustovy reformy	36
4. PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽENY	40
4.1 Poručnictví	41
4.2 Vlastnictví majetku a poměry v manželství	42
4.3 Dědictví	44
4.4 Obecná práva žen	46
5. ŽENA VE VEŘEJNÉM ŽIVOTĚ	49
5.1 Volný čas	49
5.2 Vystupování na veřejnosti	51
5.3 Prostituce	53
6. ŽENA V NÁBOŽENSTVÍ	55
6.1 Vestiny panny	55
6.2 Flaminiky	59
6.3 Kult bohyně Isis	60
6.4 Bakchanálie a kult boha Bakcha	62
6.5 Bona Dea	63
ZÁVĚR	64
Prameny a literatura	67

ÚVOD

Cílem této práce je zachytit, jaký byl život a postavení žen v prostředí antické římské říše. Jelikož není možné v prostoru vyhrazeném bakalářské práci postihnout dané téma vyčerpávajícím způsobem, rozhodla jsem se ji zaměřit zejména na změny, které se spolu s vývojem společnosti v římské říši objevovaly a které zasáhly vybrané sféry lidského života.

Jako stěžejní téma práce jsem zvolila postavení ženy v rodině s ohledem na fakt, že vstup do manželství a následné mateřství s sebou přinášely mnohé změny v životě tehdejších žen a otevíraly jednu z mála oblastí, ve kterých se mohla římská žena prosadit a získat si respekt a úctu. Forma, jakou snoubenci vstoupili do svazku manželského, také předurčovala následnou ženinu volnost v oblasti majetkové a právní. Práce je zaměřena jak na charakteristiku jednotlivých forem manželství, tak i na vývoj rodinného života a manželství a na hlavní proměny, které se během existence římské říše v této oblasti odehrály.

Následující kapitola je věnována postavení ženy v právu, jak v oblasti trestní, tak i majetkové. Cílem byla snaha postihnout, jakým způsobem byla ženská práva omezována, z jakých důvodů a jaké možnosti se ženám naskývaly v různých historických fázích říše. Pozornost je věnována zejména otázce vlastnictví majetku. Klíčové je především to, do jaké míry s ním ženy mohly nakládat, neboť uvolňování společenských konvencí a závislosti na mužích, ať už otcích nebo manželech, není možné bez ekonomické soběstačnosti, která je podmíněna volností při nakládání se svým majetkem.

Dále je pozornost zaměřena na veřejný život žen. Tato kapitola sleduje nejen způsoby, jak mohla žena trávit volný čas a zdali se její aktivity lišily od aktivit mužských protějšků, popřípadě do jaké míry mohly ženy trávit čas společně s muži. Část textu postihuje také otázku vystupování na veřejnosti a zapojování se do politického života. Toto právo bylo tradičně přiznáváno pouze mužům

a pro většinu tehdejších občanů bylo pravděpodobně nemyslitelné, že by se ženy mohly angažovat v politice či zastávat nějaký úřad, ovšem reálný život nám ukazuje, že i do této oblasti se některým ženám podařilo proniknout.

Poslední sférou života, na kterou jsem zaměřila svou pozornost, je náboženství. Zde není ani tak důležitý vývoj časový, jako spíše zachycení poměrů v jednotlivých kultech, na jedné straně v domácím rodinném kultu předků, na druhé straně v kultech státních. Mou snahou bylo zachytit, do jaké míry se mohly ženy do náboženského života zapojit, prostřednictvím jakých kultů a také, zdali se při vstupu do některého z nich měnilo nějakým způsobem ženino postavení ve společnosti.

Při psaní této práce byla nejvýznamnějším pramenným zdrojem Gaiova *Učebnice práva ve čtyřech knihách*, která zachycuje základní zákony týkající se poručnictví, vlastnictví a podobných záležitostí. Dále byla k uchopení dané problematiky nejlépe využitelná díla prozaická, ve kterých se nacházejí zmínky o ženách a hlavně se zde promítají názory samotných autorů na ženskou otázku. Konkrétně jsem využila zejména díla Publia Vergilia Marona, Marka Tullia Cicerona a Publia Ovidia Nasona. K zachycení, jak vypadala realita, mi posloužila satirická díla, která vtipně komentují soudobé chování a morálku, příkladem jsou sbírky Decima Iunia Iuvenala či Marka Valeria Martiala. Poznatky týkající se politických dějin jsem čerpala nejvíce od autorů Tita Livia a Plútarcha.

Prameny jsem dále doplnila o sekundární literaturu, z níž jsem asi nejvíce využila publikaci Györgyho Ürögdiho *Tak žil starý Řím*, která se zabývá základními oblastmi lidského života i života Města. Pro sepsání kapitoly věnující se rodině a manželství pro mě byly zásadní tématicky průřezové knihy Jana Buriana *Řím*, autorů Václava Marka a Radislava Hoška *Řím za Marka Aurelia* a francouzského archeologa a historika Paula Veyna *The Roman Empire*. Pro části týkající se právních otázek považuji za nejpřínosnější velmi obsáhlé dílo Leopolda Heyrovského *Dějiny a systém soukromého práva římského*, zachycující podrobně normy

římského práva, a poněkud mladší publikaci *Římské právo* autorů Jaromíra Kincla, Valentina Urfuse a Michala Skřejpka, které podrobně pojednává o formách manželství a s ním spojených právních skutečnostech, jako například věnu, rozvodu a tak dále. Mezi velmi přínosné zdroje mohu také zařadit *Ius Romanum, Sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci*, v němž bylo možno nalézt doplňující informace k určitým problémům.

Poněkud méně bylo studií zaměřujících se na ženu v náboženském životě, zde jsem asi nejvíce využila *Antickou obec Fustela de Coulanges*, od jejíhož vydání sice uplynulo již sto padesát let, která je ale stále neucelenějším dílem v otázce rodinného kultu. Převzaté informace jsem, pokud bylo možno, porovnávala s mladšími díly, zejména s knihou *Ius et religio* Michala Skřejpka či s knihou Ivany Staré *Rodina a její význam v římském právu. Co se týče publikací využitých k tématu menších veřejných náboženských kultů, jednalo se zejména o encyklopedické příručky, které nepřinášely zcela detailní zachycení dané problematiky, jmenovitě jsem využila stručnou Encyklopedii bohů a mýtů starověkého Říma a Apeninského poloostrova od Bořka Neškudly, dále Helénistická náboženství od Luthera H. Martina a v neposlední řadě základní publikaci pro studium antiky Encyklopedie antiky od kolektivu autorů pod vedením Ludvíka Svobody. Velmi cenným zdrojem pro mě byla také elektronická verze encyklopedie Der Neue Pauly.*

Jelikož se všechny tyto publikace věnovaly tématu buď obecně, nebo z pohledu tehdy platných právních norem, nebylo možné zachytit postavení žen v rámci celé společnosti a všech jejích vrstev. S přihlédnutím k tomuto faktu jsem se rozhodla zaměřit se na charakteristiku postavení žen pocházejících pouze z vyšších vrstev římské společnosti. Ačkoliv by pravděpodobně bylo možné mnoho z poznatků této práce vztáhnout na ženy všech společenských tříd, raději jsem se tomuto zobecnění vyhnula z důvodu možné dezinterpretace spojené s menším množstvím pramenných podkladů zabývajících se životem nižších společenských tříd.

Podobný problém je úzce spjat i s časovým vymezením tématu. V drtivé většině případů totiž nejsou prameny ani sekundární literatura zaměřeny na přesně určené období, takže práce může na první pohled působit poněkud rozvláčně. Nicméně to nelze brát jako příliš velký zápor, protože ze střípků z různých období, které se nám dochovaly, lze sestavit mozaiku zachycující postavení ženy v římské společnosti. Zvláště, když vezmeme v úvahu, že římská společnost byla charakteristická svou konzervativní povahou a změny nebyly tak náhlé a prudké. Rodinný a společenský život se totiž nemění tak jako život politický, vojenský či hospodářský, kde často zvrát střídá zvrát.

Geograficky je práce vymezena zřetelněji. Omezena bude jen na Řím a území dnešní Itálie. Problematiku postavení ženy ve společnosti totiž nelze rozšířit na celou římskou říši, neboť se, zvláště v pozdějších obdobích skládala z mnoha rozličných oblastí, které se řídily vlastními tradicemi a s tradičním modelem římské rodiny se v mnohém rozcházely.

1. HISTORIE

Za mýtického zakladatele Říma je považován Aeneas, jeden z trójských reků, který po strastiplné cestě doplul do Itálie a oženil se s Lavinií, dcerou zdejšího krále.¹ Historicky jsou počátky Říma kladeny zhruba do osmého století př. n. l., kdy Městu vládli po dlouhou dobu Etruskové, v tradičním pojetí symbolizovaní sedmi králi, z nichž měl být poslední Tarquinius Superbus svržen roku 510 př. n. l.²

Poté nastalo období republiky, které je charakterizováno zejména rozsáhlou expanzí a přeměnou Říma na Římské impérium.³ Poté, co si Římané podmanili většinu italských kmenů, a vytvořili tak z Apeninského poloostrova oblast protkanou komplexní sítí spojeneckých a vazalských vztahů s centrem v Římě, obrátili svoji pozornost na další oblasti kolem Středozemního moře. V následujícím období o něco málo větším než sto let (241-133 př. n. l.) Římané vytvořili říši, jejímuž potenciálu se mohla rovnat jedině Čína.

První ze získů území mimo italský poloostrov zaznamenal Řím během tří punských válek, vedených proti Kartágu za účelem rozšíření vlivu ve Středozemí. Vítězství v první punské válce (264-241 př. n. l.) s sebou přineslo získ Sicílie a Sardinie. Rozlehlá území v Hispánii byla připojena během a po druhé punské válce (218-201 př. n. l.). Na konci třetí punské války (149-146 př. n. l.) bylo Kartágo poraženo a zcela zničeno, čímž se Římu otevřela možnost pronikání do Afriky. V téže době byla připojena také Makedonie (149 př. n. l.) a po nepříliš dlouhé válce se porážkou na Isthmu provincií stalo také Řecko (146 př. n. l.). Další území získala Římská říše roku 133 př. n. l., když zemřel poslední pergamský král Attalos III., který

---

¹ Titus Livius, *Dějiny*, I, 1. Podrobně Vergilius, *Aeneis*, passim.

² Tamtéž, I, 7, 18, 22, 32, 35, 41.

³ Následující dva odstavce Grant, *The World of Rome*, s. 21-22.

v závěti odkázal království Římanům, čímž jim otevřel cestu do Malé Asie.

Příčiny vedoucí k mohutné římské expanzi nelze hledat jen v touze Římanů podmanit si svět, a ukázat tak moc svého národa, neboť zde hrály velkou roli mnohé další důvody vnitropolitického, hospodářského i mezinárodního charakteru.⁴ Výsledkem expanze bylo vyřazení hospodářských a politických konkurentů, jakými byla makedonská říše, rozvrácená již roku 168 př. n. l., a Kartágo. Převzetí jejich sfér vlivu a připojení nových území obrovské rozlohy mělo ale paradoxně přímý vliv na vypuknutí krize republikánského režimu. Růstem velikosti impéria nedochází pouze ke změnám v politickém smyslu, ale mění se i celá římská společnost, dochází k postupnému úpadku mravů a opouštění tradic.

Po dvou občanských válkách byl k římské říši roku 31 př. n. l. připojen Egypt a jediným vládcem celého impéria se stal Octavianus, který roku 27 př. n. l. přijal nejen přízvisko Augustus (Vznešený), ale také titul *princeps*, neboli první muž senátu.⁵ Augustus se snažil ideologicky podpořit svou vládu obnovou starých římských mravů a tradic, ovšem v římské společnosti došlo během republiky k takovým změnám, že již nebylo možno je vrátit zpět.

Po Augustově smrti se v roli císaře vystřídali čtyři příslušníci iulsko-claudijské dynastie⁶, poslední z nich, Nero, spáchal roku 68 n. l. sebevraždu poté, co se proti němu vzbouřily legie.⁷ Nový císař a bývalý vojevůdce Vespasianus založil novou císařskou dynastii Flaviovců⁸, která vládla do roku 96 n. l., kdy senát prosadil zásadu volby osoby císaře, která vedla k prosazení senátora Marka Cocceia Nervy do postu císaře. Následovalo období adoptivních císařů⁹, které skončilo roku 192 n. l. zavražděním císaře Commoda,

---

⁴ Následující odstavec Burian, *Řím*, s. 13.

⁵ Následující odstavec Ürogdi, *Tak žil starý Řím*, s. 33-4.

⁶ Z této dynastie vládli v následujícím pořadí: Tiberius, Caligula, Claudius a Nero.

⁷ Následující dva odstavce Ürogdi, cit. d., s. 36-42

⁸ Z této dynastie vládli v následujícím pořadí: Vespasianus, Titus a Domitianus.

⁹ V tomto období vládli císařové: Traianus, Hadrianus, Antoninus Pius, Marcus Aurelius a Commodus.

kdy se k moci dostala dynastie Severovců¹⁰, během níž docházelo k úpadku říše, vedoucím až k tak zvané krizi třetího století, jež vypukla v období vojenských císařů. V tomto období musela Římská říše čelit nájezdům germánských kmenů, což vedlo k ohrožení existence impéria. Roku 284 n. l. se vlády ujal Diocletianus, kterému se podařilo odvrátit hrozící zánik říše a prosadit mnohé reformy, mezi nimi i přeměnu formy vlády na tak zvaný dominát¹¹. Diocletianus vytvořil systém tetrarchie rozdělením říše do čtyř správních obvodů, čímž nejenže snížil počet svých vlastních vládních úkolů, ale také zabránil snahám některých vojenských velitelů o uzurpaci moci v provinciích. Poté, co se Diocletianus roku 305 n. l. vzdal vlády, propukly boje o moc, z nichž vítězně vyšel Constantinus, později zvaný Veliký, mezi jehož hlavní počiny lze zařadit zrovnoprávnění křesťanství milánským ediktem z roku 313 n. l. a přenesení centra říše do Konstantinopole.

Přenesení sídla a vlivu směrem na východ mělo za následek úpadek západní části římského impéria a vedlo v roce 395 n. l. k rozdělení říše na dvě části. Západořímská říše nebyla schopná bez následků přežít období stěhování národů, docházelo k vpádům kočovných kmenů jak na území provincií, tak do samotného Říma, což mělo v roce 476 n. l. za následek sesazení posledního západořímského císaře Romula Augustula. Poté přebrala odkaz římského impéria východořímská říše, dějiny antické římské říše se pomalu uzavřely Justiniánem I., posledním císařem, jehož rodným jazykem byla latina.

---

¹⁰ Z této dynastie vládli v následujícím pořadí: Septimius Severus, Caracalla, Elagabalus, Alexander Severus.

¹¹ Odvozeno od slova *dominus* neboli pán, neboť císař se stal neomezeným pánem říše.

2. ŘÍMSKÁ SPOLEČNOST

2.1 Rozdělení obyvatelstva

Římská společnost prošla od založení Říma až po zánik římské říše složitým vývojem.¹² Původně vesměs zemědělské obyvatelstvo se se zvětšujícím se územím a růstem moci Říma rozdělilo do několika skupin, které tvořily pomyslnou pyramidu. Na vrcholu této velmi příkré pyramidy stála nepřilíš početná skupina senátorských rodin, která po dlouho dobu republiky v podstatě vládla, neboť většina zásadních rozhodnutí přináležela senátu a z jeho členů byli vybírání konzulové. Význam senátorského stavu upadl po nastolení císařství, kdy se veškerá moc soustředila do rukou císaře a on a jeho rodina se dostala na špičku sociální pyramidy. Senátorské rodiny byly považovány za velmi důstojné díky starobylosti jejich rodů a patřily mezi nejbohatší skupinu v Římě, neboť senátoři museli prokázat majetek v minimální hodnotě jednoho milionu sesterciů.¹³ Od ostatních obyvatel se lišili oblečením a všemožnými poctami, například vyhrazenými sedadly v divadlech či amfiteátrech.

Hned pod senátory se v hierarchii nacházel jezdecký stav (*equites*).¹⁴ Jezdecký stav se vyvinul z osmnácti setnin sestavovaných z nejbohatší třídy občanů. Již za republiky jejich původní vojenský význam zanikl a nahradil ho význam v politickém a hospodářském životě. V pozdějších dobách byl občan zařazen do jezdeckého stavu, pokud měl majetek v minimální výši 400 000 sesterciů. Jestliže podmínku splnil, mohl nosit odznaky stavu, mezi něž patřila tunika¹⁵ s tenkým nachovým pruhem a také zlatý prsten. Jezdci se v době republiky většinou orientovali na obchodní

---

¹² Následující odstavec Ürögdi, cit. d., s. 103, pokud není řečeno jinak.

¹³ Der Neue Pauly, s. v. Census.

¹⁴ Následující odstavec Svoboda a kol., *Encyklopedie antiky*, s. 175.

¹⁵ Typický římský oděv původně tvořený dvěma obdélnými kusy lněné nebo vlněné látky na ramenou sepnutými sponami.

a finanční transakce, které vrstva senátorů provádět nesměla, po zavedení císařství se uplatňovali v administrativě, kde do konce třetího století našeho letopočtu hráli rozhodující roli, poté jejich význam začal upadat.

Další vrstvu tvořili svobodní občané, kteří nedosahovali dostatečné výše majetku, aby mohli být zařazeni do jezdeckého stavu.¹⁶ Občané se zpočátku dělili do několika skupin dle původu a majetku, ovšem po zrovnoprávnění patricijů s plebeji ve třetím století př. n. l. se jejich postavení lišilo pouze dle výše majetku a s tím spojeného společenského a politického vlivu.

Úplně základní rozdělení římského obyvatelstva rozlišovalo dvě skupiny, první tvořili lidé svobodní, tedy tři výše zmíněné stavy, a druhou otroci.¹⁷ Římská společnost byla, narozdíl třeba od tradičního indického kastovního systému, prostupná, a postavení jednotlivců se tedy během života mohlo měnit, proto se také svobodní lidé mohli označovat buď jako *ingenui*, tedy ti, kteří se narodili jako svobodní, nebo jako propuštěnci (*libertini*), již získali svobodu za svého života propuštěním z otroctví.

Propuštěnce bylo možno dále ještě dělit do tří skupin, na ty, kteří se při nabytí svobody stali římskými občany, na Latiny¹⁸ a na tak zvané propuštěnce vzdané.¹⁹ Kategorie vzdaných zahrnuje takové otroky, kteří spáchali nějaký zločin či byli gladiátory, ti jsou pak jistým způsobem potupeni a nemohou se ani po propuštění stát plnohodnotnými občany. Samozřejmě nejlepší variantou bylo zařazení mezi římské občany, kterého se dočkal daný propuštěný, pokud dosáhl věku třiceti let a byl osvobozen řádným způsobem, buď hůlkou, při censu nebo poslední vůlí, v případě, že dané podmínky splněny nebyly, stával se propuštěnec Latinem.

Dle republikánského obyčejového práva zůstával propuštěnec do konce života v určitém vztahu ke svému bývalému pánovi, a to

---

¹⁶ Následující odstavec Ürogdi, cit. d., s. 103.

¹⁷ Následující odstavec Gaius, *Učebnice práva ve čtyřech knihách*, I, III, 9-12.

¹⁸ Příslušníci kmene Latinů, původních obyvatel Latia, roviny ve střední Itálii po levém břehu dolního toku Tiberu.

¹⁹ Následující odstavec Gaius, cit. d., I, IV, 13, 17.

ve vztahu označovaném jako *klientský*.²⁰ Klient musel zachovávat věrnost a poslušnost svému patronovi, nesměl ho ani žalovat ani proti němu svědčit, byl povinen mu svůj vděk dávat najevo formou darů při různých příležitostech a v případě nutnosti měl být finančně nápomocen. Nevděčnost vůči patronovi mohla podle Augustových zákonů vést až k vykázání z Říma.

2.2 Římské občanství

Římské občanství bylo velmi důležitou záležitostí, neboť poskytovalo mnohá práva politického, náboženského i soukromého charakteru.²¹ Mezi jedno z nejdůležitějších soukromých práv patřilo *ius conubii*, které opravňovalo uzavírat řádné manželství, z něhož jedině se mohlo narodit dítě s plnými občanskými právy. Toto právo náleželo nejprve pouze patricijům, ale už roku 445 př. n. l. došlo k zrovnoprávnění plebejů, již získali možnost uzavírat řádné sňatky i s patricijí.

Základní cestou, jak nabýt římské občanství, bylo narození v řádném manželství, v němž oba rodiče měli *conubium*. Další možností mohla být adopce nebo přesídlení do Říma, které se ale týkalo pouze Latinů. Mezi alternativy se řadilo také udělení, to se mohlo týkat jak jednotlivce, tak i celé obce, většinou se jednalo o odměnu za věrnost a prokázané služby.

Jelikož v některých dobách docházelo k velkému poklesu počtu římských občanů, řešení se někdy v souvislosti s dalšími okolnostmi nacházelo v hromadném udílení občanství obyvatelům usazeným v blízkosti samotného Říma. Prvním takovým případem byl *Iuliov zákon (lex Iulia)* z roku 90 př. n. l., kdy bylo uděleno občanstvím všem Latinům. O rok později následoval zákon iniciovaný tribuny lidu M. Plautiem Silvanem a C. Papiriem

---

²⁰ Následující odstavec Ůrogdí, cit. d., s. 109.

²¹ Následující tři odstavce Svoboda a kol., cit. d., s. 424-425.

Carbonem (*lex Plautia Papiria*), jenž činil občany ze všech Italiků²², kteří byli usazeni na jih od Pádu a byli považováni za spojence Říma. V době císařství rostl počet udělených občanství obyvatelům provincií, zejména v Galii a Hispánii. Posledním velký nárůst nastal roku 212 n. l., kdy se z rozhodnutí císaře Caracally (*constitutio Antoniniana*) občanství udělilo všem svobodným obyvatelům římské říše, za podmínky, že byli příslušníci kterékoliv z obcí. Tyto kroky vedly samozřejmě k poklesu významu občanství a s ním spojených práv, motivací k nim mohl být například velký pokles počtu občanů, který ohrožoval zachování existence římské společnosti v jejím tradičním sociálním rozložení, nebo snaha zvýšit příjmy z daní, neboť obyvatelé bez občanství byli zproštěni některých daní. Dalším důvodem mohla být i otázka vojenská.

2.3 Římská jména a rody

Jména římských občanů se obecně skládala ze tří částí, jak potvrzuje i zákona Iulia Caesara z roku 45 př. n. l., který tento obyčej zakotvil právně.²³ První bylo *praenomen*, tedy osobní jméno, které se zpravidla uvádělo zkratkou, neboť se běžně používalo jen asi osmnáct osobních jmen, tudíž nebylo nutné je vypisovat v celém rozsahu. Na druhém místě stálo *nomen gentile*, označující příslušnost k danému rodu, a posledním bylo *cognomen*, neboli jméno rodinné.

Velmi důležité bylo *nomen gentile*, neboť to zařazovalo jedince do linie určitého rodu. Většina vznešených rodů odvozovala svůj původ daleko do minulosti, nejlépe k některému z dávných hrdinů nebo přímo k jednomu z bohů.

---

²² Příslušníci italských (italických) kmenů, původních obyvatel, jejichž přítomnost na Apeninském poloostrově byla doložena už od mladší doby kamenné. Italikové se udrželi zejména na severu Itálie a na přilehlých ostrovech.

²³ Následující dva odstavce Ürogdi, cit. d., s. 126-127.

Používání *cognomen* se velmi rozšířilo od doby Sullovy vlády, kdy se ustálila jeho dědičnost v rodině.²⁴ Specifikem *cognomen* bylo, že často odkazovalo na nějakou vlastnost nebo fyzickou či morální zvláštnost původního nositele, například Rufus dostal své jméno podle zrzavých vlasů či Nosica dle výrazného nosu.

Jméno mohlo také ukazovat na původ rodiny, neboť většina jmen římsko-latinských rodů obsahovala v *nomen gentile* koncovku -ius (Claudius, Cornelius aj.), zatímco *cognomen* končící na -as či -a (Maecenas, Perperna apod.) často odkazovala na etruský původ.²⁵

U žen podléhalo pojmenování jiným pravidlům, velice zjednodušeným.²⁶ U dívek se používalo rodových jmen převedených do ženského tvaru a v případě, že se v jedné rodině narodilo více děvčat, byly rozlišeny pomocí pořadových čísel. Například narodila-li se druhá dcera v rodě Corneliů, dostala jméno Cornelia Secunda. Za císařství se ženská jména poněkud rozšířila, neboť bylo nově zvykem užívat nejen rodového, ale i rodinného jména (*nomen gentile* i *cognomen*).

---

²⁴ Následující odstavec Robert, *Řím*, s. 207.

²⁵ Ůrogdi, cit. d., s. 126-127.

²⁶ Následující odstavec Hošek - Marek, *Řím za Marka Aurelia*, s. 99.

3. ŽENA V MANŽELSTVÍ A RODINĚ

3.1 Svatba

V dnešní době dává mnoho žen přednost kariéře před sňatkem a oddací list považuje jen za kus papíru, který nemá skoro žádnou cenu, v antické římské říši byl ale vstup ženy do manželství jedním z nejvýznamnějších kroků v životě, protože rodina byla jedna z mála sfér, kde se žena mohla angažovat. Dnes se již nedozvíme, jak se k manželství stavěli mladí lidé: přijímali ho bez výhrad, anebo těžce nesli svůj úděl, často předurčený rodiči? Můžeme jen spekulovat, nápomocné by nám v tomto případě mohly být odkazy, které zanechali soudobí autoři. Problémem však je, že takovéto prameny často popisují ideální či požadovaný stav. Je však nesporné, že manželství připisovali velký význam jako jednomu z nejdůležitějších milníků v lidském životě. Například Marcus Tullius Cicero neváhá problematiku manželství zařadit na seznam věcí, které by měl mladý muž konzultovat s filosofem. Problematiku výběru budoucí manželky klade dokonce před tak důležité věci jako byla koupě pozemku či zemědělské techniky k obdělávání pole.²⁷

Je zajímavé, že ačkoliv důležitost svatby byla rozhodně větší, než je dnes, nevznikaly uzavřením manželství právní závazky dané státem, nebylo nutné dodržet příslušné postupy či formy, šlo pouze o soukromou dohodu mezi dvěma lidmi opačného pohlaví. Nebylo také nutno sepsat žádný dokument, neboť manželská smlouva neexistovala, jediným výstupem byla smlouva o nevěstině věnu, a to jen za předpokladu, že vůbec nějaké měla.²⁸ Stručně se dalo manželství charakterizovat následovně:

Rimania nepokladali manželstvo ani za sviatosť, ani za zmluvný vzťah alebo za vzťah podobný umluvnému vzťahu, ale

---

²⁷ Cicero, *Troje knihy o řečníku*, III, 33, 133.

²⁸ Veyne, *The Roman Empire*, s. 33.

*jednoducho za společenskú skutočnosť, ktorej priznávali právne účinky.*²⁹

Přestože manželství bylo pro ženu jedním z mála velkých kroků v životě, bylo uzavíráno ne pro ni, ale v zájmu muže, který tak chtěl zabezpečit trvání svého rodu. Učebnice římského práva označuje podnět uzavření manželství jako *affectio maritalis*, tedy jakýsi úmysl muže vzít si ženu a učinit z ní matku svých legitimních dětí. Právě tato vůle zakládala manželství a pokud ji muž ztratil, manželství končilo.³⁰

Svatbě mohly, ale nemusely předcházet zasnuby, které byly také jen osobní dohodou a nijak z nich nevyplývala nutnost uzavření sňatku.³¹ Zásnubám většinou předcházela dohoda mezi otci budoucích snoubenců, poté se sešli příslušníci obou rodin a svědci, před kterými žena i muž vyhlásili svůj úmysl vstoupit společně do manželství, snoubenka pak obdržela od svého vyvoleného dárek, ve vyšších vrstvách římské společnosti jím mohl být zlatý prsten.³²

Po zasnubách se hledal správný den, na který stanovit svatbu, už předem byly vyloučeny Kalendy, Ídy, Nony či jakýkoliv den v březnu, měsíci boha války Marta, či květnu, na který připadal svátek Lemurů, nesmiřitelných duchů.³³

V předvečer sňatku se dívka začala připravovat, vlasy si převázala červenou sítkou a oblékla neobroubenou tuniku svázanou v pase dvojitou vlněnou stuhou. Jako znamení ukončení dětství pak obětovala své hračky domácím bůžkům (*lares*).³⁴

Ve svatební den byla nevěsta oděna do speciální tuniky vyrobené z jednoho kusu látky utkané podle starobylého způsobu, stažené opět vlněným pásem, uvázaným na Herkulův uzel, který ji měl ochránit před zlými silami a zajistit manželskou svornost. Vlasy

---

²⁹ Blaho - Rebro, *Římské právo*, s. 139.

³⁰ Kincl - Urfus - Skřejpek, *Římské právo*, s. 133.

³¹ Burian, cit. d., s. 79.

³² Ürögdi, cit. d., s. 119.

³³ Hošek - Marek, cit. d., s. 98.

³⁴ Ürögdi, cit. d., s. 119.

byly tradičně rozděleny hrotem rituálního oštěpu na šest pramenů a s propletenými stužkami složeny podél hlavy, která se pak přikryla závojem pomerančové barvy. Vše bylo završeno šafránově žlutou *pallou*³⁵ a stejně zbarvenými sandály.³⁶

Mezitím se dostavil ženich s rodinou a všemi přáteli a v atriu domu nevěstina otce byla vykonána oběť beránka, selete či ovoce domácím bůžkům.³⁷ Nad obětovanými zvířaty si snoubenci vzájemně vyměnili slib věrnosti a nevěsta pronesla tradiční formuli *Ubi tu Gaius, ego Gaia* (Kde ty jsi Gaius, já jsem Gaia), což hosté kvitovali slavnostním blahopřáním *Feliciter!* Nakonec byla podepsána svatební smlouva, kterou bylo nutno potvrdit deseti pečeti svědků vybraných z obou rodin a jež se týkala především nevěstina věna a jejích práv disponovat s ním.

Poté následovala hostina, kterou pořádal otec nevěsty ve svém domě. Po hostině bylo zvykem obřadně odvést nevěstu do ženichova domu, tento průvod se neobešel bez tónů flétny, ale také veselých písní a pokřikování svatebčanů. Dívka měla být správně vedena třemi chlapci, z nichž jeden nesl pochodeň a druzí dva ji vedli za ruku až přede dveře domu, jejichž veřeje nevěsta před vstupem dovnitř potřela olejem a ozdobila vlněnou stužkou. Nesmělo se zapomenout i na dnes velmi oblíbený zvyk přenášení přes práh, který zabraňoval, aby novomanželka nechtěným zakopnutím o práh přinesla do domu neštěstí.

Uvnitř už ji čekal manžel, který ji ve svém (nebo otcově) domě přivítal podáním ohně a vody. Za nevěstou ještě vcházely do domu tři starosvatky, první z nich nesla v ruce přeslici a druhá vřeteno, tedy symboly ženské píle a ctností, třetí potom odvedla dívku do ložnice, kde jí ještě na poslední chvíli udílela rady týkající se svatební noci.³⁸

---

³⁵ Typický ženský plášť vyráběný z jemné vlny a sepnutý na levém rameni, většinou vyrobený z jednoho kusu látky.

³⁶ Hošek - Marek, cit. d., s. 98.

³⁷ Následující dva odstavce Ürögdi, cit. d., s. 119-121.

³⁸ Hošek - Marek, cit. d., s. 98-99.

Podle mínění některých autorů byla dívka o svatební noci většinou prostě znásilněna a krátké posvatební období bylo také jedinou dobou, kdy bylo povoleno oddávat se milování i během dne, jinak byl styk za denního světla brán jako nemravný.³⁹

3.2 Formy uzavření manželství

Tak zhruba asi vypadal svatební den, ale více než staré zvyky a oděv nevěsty bylo důležité, jaký druh sňatku byl vlastně uzavřen.⁴⁰ V Římě existovalo několik způsobů pojetí ženy za manželku, které se lišily jak formou, tak právními dosahy.

Sňatky se dělily na dva základní typy - *matrimonium cum in manum conventione* a *matrimonium sine in manum conventione*. Rozdíl mezi nimi byl v tom, zda se po jeho uzavření měnilo nějak postavení ženy či ne.

V případě *matrimonium cum in manum conventione* byla dívka zcela vytržena z otcovské rodiny a moci a přecházela do rodiny manžela, kde spadala buď přímo pod opatrovnictví svého muže nebo, v případě, že ještě on sám nebyl emancipován⁴¹, nad ní moc přebíral manželův otec. Pokud ale šlo o *matrimonium sine in manum conventione*, nevěstino postavení se po uzavření sňatku nijak neměnilo, stále byla podřízena svému otci nebo jinému mužskému členu své rodiny, který byl *pater familias*.

Manželství *cum in manum conventione* mělo trojí podobu, podle toho, jak formální byl akt jeho uzavření. Nejstarším a také nejformálnějším typem bylo *confarreatio*, které bylo zpravidla uzavíráno mezi snoubenci z patricijských rodin. Jednalo se o akt s mnohými ceremoniálními prvky, jehož hlavní znakem bylo obětování špaldového chleba lovovi. *Confarreatia* se muselo účastnit

---

³⁹ Veyne, cit. d., s. 34.

⁴⁰ Následujících pět odstavců Gaius, cit. d., I, VII, 110-119, pokud není řečeno jinak.

⁴¹ Emancipace znamená v daném významu propuštění z otcovské moci, čímž se emancipovaný stává svéprávným (*sui iuris*).

deset svědků a navíc dva *flaminové*⁴², kteří obřad vedli. Tato prastará forma byla s postupem času vytlačována méně formálními způsoby uzavření sňatku, ještě před koncem republiky byla využívána jen kněžími, pro které byla povinná, či v rodinách, kde byla možnost kněžský úřad získat, jelikož podmínkou byl původ z takto uzavřeného manželství.

Méně ceremoniální formou manželství bylo *coemptio*. *Coemptio* napodobovalo obrazně formu prodeje dívky, *pater familias* svou dceru symbolicky prodal a dostal za ni jakousi částku, která byla nejspíše odvozená ze starého zvyku povinnosti nahradit rodině budoucí manželky ztrátu pracovní síly, již s sebou nesl přechod ženy do rodiny manžela. *Coemptio* bylo prováděno pomocí *mancipace*, tedy formálním prodejem vlastnictví nebo jemu podobné moci nad určitou osobou nebo věcí. V praxi se původně vycházelo ze starého zvyku, při němž se před svědky vzaly speciální bronzové váhy, na které se dal kus bronzu jako protiváha ke koupené věci či osobě. Velmi brzy byl tento rituál vynechán, ačkoliv symbolické pojetí koupě bylo zachováno.⁴³ Jelikož se jednalo o volnější formu manželského svazku, byla už od počátku přístupná i plebejům a k jejímu uzavření bylo třeba pouze pěti svědků.⁴⁴

Poslední typ manželství *cum in manum conventione* se nazýval *usus*. *Usus* byl zcela neformálním aktem, při kterém docházelo k tak zvanému vydržení manželské moci nad ženou. Pokud došlo k partnerskému soužití delšímu než jeden rok, vznikala nad ženou *manus*, tedy manželská moc, ovšem ke zrušení této moci stačilo, když se žena rozhodla po tři noci u muže nepobývat, pak bylo jednoduše vydržení zpřetrháno. Jelikož byla forma *usus* velmi volná a jen těžko kontrolovatelná, byla zčásti zrušena zákony a v pozdějších dobách zcela vyšla z módy a přestala být používána.

---

⁴² Členové starobylého kolegia obětníků.

⁴³ Bartošek, *Encyklopedie římského práva*, s. 181.

⁴⁴ Burian, cit. d., s. 79.

V případě soužití v *matrimonium sine in manum conventione* se nejednalo o žádnou formu vstupu do svazku manželského, platilo pouze následující pravidlo:

*Non enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio.*⁴⁵

(Nikoliv soulož dělá manželství, nýbrž manželská náklonnost.)

K uzavření manželství bez manželské moci nad ženou stačil tedy jakýkoliv projev souhlasu, velmi častým způsobem bylo uvedení do manželova domu (*deductio in domum mariti*) za přítomnosti sedmi svědků.⁴⁶

Uzavřít legitimní manželství (*cum manu* či *sine manu*) mohly v antickém Římě jen ty osoby, které měly *conubium*, tedy právo uzavírat řádný sňatek, díky němuž byly děti vzešlé z takového spojení legitimní a muž nad nimi získával právo otcovské moci. Toto právo bylo pro římské občany velmi důležité, neboť manželství bylo uzavíráno v zájmu muže, tedy proto, aby bylo zabezpečeno legitimní trvání jeho rodu.⁴⁷

K uzavření manželství musely být splněny ještě další podmínky, v případě, že oba snoubenci podléhali otcovské moci, byl nutný souhlas obou otců či poručníků.⁴⁸ Samozřejmostí bylo, že do manželství mohli vstupovat pouze dospělí jedinci, u ženy byla za dosažení dospělosti brána věková hranice zhruba dvanácti let, muž se mohl oženit nejdříve po čtrnáctém roce života. Snoubenci nesměli být shledáni duševně chorými či impotentními, čímž bylo kleštěncům zcela zabráněno se oženit. Vzhledem k tomu, že se jednalo o monogamní společnost, nesměl žádný její člen žít ve dvou manželstvích zároveň.

---

⁴⁵ Ulpianus, *Digesta*, XXIV, 1, 32, 13 IN: Stejskal, *Moudrost starých Římanů*.

⁴⁶ Kincel - Urfus - Skřejpek, cit. d., 137-138.

⁴⁷ Tamtéž, s. 135.

⁴⁸ Následující dva odstavce Heyrovský, *Dějiny a systém soukromého práva římského*, s. 837-839.

Mezi další relativní překážky manželství se řadilo pokrevní příbuzenství, které bylo ale v různých dobách stanoveno různě, v rozmezí mezi čtvrtým a sedmým stupněm, agnace či švagrovství. Sňatek nesměl také uzavřít poručník se svou poručenkou, ani ji nesměl provdat za svého syna, a to z toho důvodu, aby nezneužíval své poručnické moci za účelem zisku majetku v době, kdy už žena mohla majetek vlastnit.

V neposlední řadě mezi překážky patřil rozdíl ve stavu, který do roku 445 př. n. l. bránil v uzavření manželství mezi patricijí a plebeji, později byl vyjádřen zákazem sňatků mezi svobodnými muži a bezectnými ženami, mezi něž se řadily herečky, dcery herců a samozřejmě prostitutky.⁴⁹ Zajímavostí je, že zákon, jenž se této překážky týkal, byl v době vlády císaře Justiniána zrušen, neboť i sám Justinián se oženil s tanečnicí z cirkusu.

Nepřekročitelným byl také rozdíl v náboženství, který se stal aktuálním zejména po rozšíření křesťanství v římské říši, manželství bylo také zapovězeno těm, kteří spáchali nějaký trestný čin, například jednalo-li se o únosce a unesenou či o cizoložníky, v době císařství platil též zákaz oženit se s bývalou ženou svého bratra či s manželčinou sestrou.

Podle morálních zásad, chtěla-li se vdova znovu vdát, mohla tak učinit nejdříve rok po smrti svého manžela, neboť tento časový úsek byl vyhrazen jako smuteční. Pokud by žena smuteční rok nedodržela, byla by označena za bezectnou a hrozily by jí majetkové sankce v podobě ztráty veškerého majetku z prvního manželství a zákazu zanechat druhému manželovi více jak jednu třetinu ze svého majetku. Tyto zákazy byly samozřejmě podmíněny možnostmi žen vlastnit a dědit majetek, čemuž bude věnováno místo v jedné z dalších kapitol. Avšak smuteční rok musely dodržovat pouze ženy, pro muže neplatil, a to z toho důvodu, že jeho podstatou byla snaha zabránit možnosti sporného těhotenství. Podle soudobých zákonů bylo dítě, které se narodilo do třístého dne

---

⁴⁹ Následující tři odstavce Kincl - Urfus - Skřejpek, cit. d., s. 136-137, pokud není řečeno jinak.

od zániku manželství, považováno automaticky za manželovo.⁵⁰ Pokud by nebyl zaveden smuteční rok a žena by se ihned opět vdala, mohlo by dojít ke střetu této zásady se zásadou:

*Pater vero is est, quem nuptiae demonstrant.*⁵¹
(Skutečným otcem je ten, na koho ukazuje manželství.)

Vedle právoplatného sňatku, uzavřeného mezi římskými občany s *conubium*, existovalo ještě tak zvané manželství podle práva národů (*matrimonium iuris gentium*), které uzavírali cizinci a jež neustavovalo otcovskou moc nad případnými dětmi.⁵² Jednalo se sice o manželství řádné, ale podle zákona nižšího stupně.

Jakousi doplňkovou možností byl konkubinát, tedy trvalé soužití svobodných osob, v němž ale nebylo úmyslem muže mít danou ženu za manželku a plodit s ní děti, ale chtěl ji jen jako souložnici, tedy jak se říkalo *libidinis causa, non liberorum quaesundorum* (kvůli chtíči, ne kvůli plození dětí). V konkubinátu žili většinou lidé, kterým bránila nějaká právní překážka k uzavření řádného manželství, typicky se jednalo o muže vlivného postavení a ženy nízkého původu, mezi něž se řadily herečky a samozřejmě prostitutky, které nesměly uzavřít sňatek vůbec. V tomto případě se jednalo o poměrně legitimní soužití, ale děti narozené v takovémto vztahu byly brány jako nemanželské a získávaly rodové příslušenství pouze s rodem z matčiny strany. Ke konci existence římské říše, kdy začalo převládat křesťanství, byl i konkubinát přísně monogamní a vylučoval možnost řádného manželství.⁵³

Úplně nejnižší formou soužití dvou osob opačného pohlaví bylo *contubernium*, které bylo zcela mimo právní skutečnost. Označení *contubernium* bylo užíváno pro soužití otroka s otrokyní

---

⁵⁰ Blaho - Rebro, cit. d., s. 134.

⁵¹ Paulus, *Digesta*, II, 4, 5 IN: Stejskal, cit. d.

⁵² Následující tři odstavce Kincl - Urfus - Skřejpek, cit. d., s. 133-135, pokud není řečeno jinak.

⁵³ Bartošek, cit. d., s. 70.

či obecně vztahu svobodného partnera s nesvobodným protějškem, kdy byl vztah závislý jen na vůli majitele otroka či otrokyně.

3.3 Rozvod

K zániku manželství mohlo dojít buďto přirozeně, tedy smrtí jednoho z manželů, či rozvodem. Zajímavostí je, že přirozená smrt byla na stejné úrovni jako smrt právní, ke které mohlo dojít ztrátou svobody či ztrátou příslušnosti k obci. Pokud se například jeden z manželů dostal do zajetí, bylo manželství bráno jako ukončené a v případě jeho návratu zpět do vlasti, bylo nutno manželství znovu obnovit.⁵⁴ Rozvod byl z právního hlediska stejně neformální jako sňatek, se stejnými podmínkami pro muže a ženu:

*It was enough for either party to leave home with intention of divorcing his or her spouse.*⁵⁵

(Stačilo, když jeden z manželů opustil dům s úmyslem se rozvést se svým manželem nebo manželkou.)

V *Římském právu* nalezneme poněkud detailnější rozbor možností rozvodu.⁵⁶ Obecně se zde dělí rozvod na *divortium*, které nastávalo v případě souhlasu obou partnerů, a na *repudium*, jež, jak už název napovídá, nastávalo zapuzením jednoho z partnerů z vůle partnera druhého.

Ovšem jednalo-li se o manželství s manželskou mocí muže nad ženou, mohl tento svazek rozloučit pouze muž, jakožto nositel moci. Manželství *cum manu* nemohlo být rozvedeno zcela bezdůvodně, manželův záměr musel být podpořen nějakým proviněním jeho manželky, o jehož pravdivosti a dostatečné váze

---

⁵⁴ Veyne, cit. d., s. 34.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Následujících šest odstavců Kincl - Urfus - Skřejpek, cit. d., s. 138-139, pokud není řečeno jinak.

rozhodoval domácí soud. V případě, že byla uznána vina ženy, musel se rozvod odehrát formální cestou pomocí opačného jednání než jakou byl sňatek uzavřen, tedy u *confarreatia diffareatium* za přítomnosti *pontifiků*.⁵⁷

Při manželství typu *coemptio* a *usus* muselo dojít k *remancipaci*, při níž manžel fiktivně prodal svoji ženu jinému muži a ten ji poté propustil ze své moci, tudíž došlo k ženině emancipaci.

U volného manželství, kdy žena nebyla v moci svého manžela, byl rozvod velmi jednoduchý. Stačilo pouze, aby jedna ze stran, ať muž či žena, dala neformálním projevem najevo svůj úmysl. Povětšinou byla k tomuto účelu používána formule *Tuas res tibi habeto!* (Vezmi si své věci!) či v opačném případě *Tuas res tibi agito!* (Nechej si své věci!).⁵⁸

Za vlády císaře Augusta došlo ke zpřísnění podmínek rozvodu, nově bylo nutno svůj úmysl projevit před sedmi dospělými svědky, a to buď ústně nebo zapuzovacím listem (*libellus repundii*). Ten, kdo rozvod zavinil, či ten, kdo zapudil svého partnera lehkomylně, byl potrestán cenzorskou důtkou, popřípadě vyloučením ze senátu či majetkovým postihem ve prospěch nevinného partnera.

Obecně platilo, že žena si po rozvodu odnesla své věno, jejímu manželovi zůstával všechn majetek nabytý během manželství a také děti, které spolu manželé zplodili.⁵⁹ Během císařství ještě došlo ke zpřísnění podmínek rozvodu, a to ve formě výčtu důvodů ospravedlňujících ukončení manželství. Od 4. století po Kristu začala i na manželství působit křesťanská ideologie, která ho prohlásila za nerozlučitelné a posvátné. Z této myšlenky vycházel i Justiniánův zákon, který zakazoval rozvod oboustranným souhlasem, povolen zůstal pouze rozvod iniciovaný z jedné strany. Ten musel mít zákonný důvod, na němž nenesl druhý partner vinu, mohlo se jednat o slib čistoty složený jedním z manželů, mužova

---

⁵⁷ Členové nejvyššího sboru kněží.

⁵⁸ Hošek - Marek, cit. d., s. 97-98.

⁵⁹ Johnston, *Roman Law in Context*, s. 36.

impotence či fakt, že se muž dostal do válečného zajetí a je již pátým rokem nezvěstný.

Realita však často byla mnohvrstevnatější. Ze zákonů lze jen těžko vypožorovat opravdové možnosti římských žen při svatebním rituálu. V soudobé římské literatuře se pravidelně objevují zmínky o tom, že manželství bylo předem domluvené otci, jelikož otec měl právo rozhodovat o svých dětech i v oblasti manželství. Syn do jisté míry tomuto rozhodnutí odporovat mohl, ale dcera směla nesouhlasit pouze v případě, jednalo-li se o muže nečestného.⁶⁰

Role ženy přitom nebyla aktivní, spíše nechávala (či byla nucena nechávat) vše na svém otci. Nicméně od doby císařství můžeme pozorovat, že ke sňatku byl potřeba souhlas i obou snoubenců. Na druhou stranu, velmi důležitou roli hrály společenské konvence, které předem vylučovaly odchylku snoubenky:

*Sed quae patris voluntati non repugnat, consentire intelligitur. Tunc autem solum dissentiendi a patre licentia filiae conceditur, si indignum moribus vel turpem sponsum ei pater eligat.*⁶¹

(Ale která svému otci dobrovolně neodporuje, rozumí se, že souhlasí. Pak může otci oponovat pouze v případě, že by vybral snoubence hanebného charakteru.)

Je patrné, že žena si teoreticky mohla manžela vybrat a postavit se otcově přání, prakticky k tomu ale nedocházelo, neboť tak riskovala velké opovržení. Ve výsledku záležel výběr na otci, přičemž ale ten věc většinou konzultoval se svou manželkou.⁶² Je pravděpodobné, že některé dívky dokázaly rozhodnutí otce změnit či prosadit se proti němu, nicméně právo a společenské konvence vždy stály, více či méně, na straně otce. Zajímavý je ale postřeh britské profesorky Susan Treggiari. Ta se domnívá, že topos objevující se u Římanů ukazuje otce omezující své syny. Oproti tomu topos otce,

---

⁶⁰ Heyrovský, cit. d., s. 841.

⁶¹ Ulpianus, cit. d., 23, 1, 12..

⁶² Treggiari, *Consent to Roman Marriage: Some Aspect of Law and Reality*, s. 41.

ženoucího do nešťastného manželství dceru, pochází až z viktoriánské éry.⁶³ Tento malý postřeh tak dokazuje, že motiv otcovství a důraz na syna byl v římské říši většinou určující a dcery se ocitaly na periferii římského myšlení.

3.4 Vývoj postavení ženy v manželství

V raných dobách římských, tedy ještě v dobách královských, byla rodina základním stavebním kamenem společnosti, do jehož chodu zasahovala společnost jen sporadicky.⁶⁴ Principem rodiny bylo domácí náboženství v podobě uctívání předků a udržování domácího ohniště. Rodina nebyla jako dnes založena na pokrevní příbuznosti jednotlivých členů, ale na jejich příslušnosti a roli v domácím kultu. Jelikož staří Římané věřili, že se jejich zesnulí předkové stávají bohy jejich kultu, které je nutno si předcházet dary a úlitbami, bylo povinností žijících členů rodiny starat se o jejich spokojenost, za což nesl odpovědnost otec rodiny (*pater familias*), jenž pronášel tajné modlitby a vedl rituály ve svém domě. Jeho pokračovatelem se po jeho smrti stával vždy jeho nejstarší syn, který převzal roli *patera familias*, ostatní synové mu byli podřízeni. V nejstarších dobách byl majetek nedělitelný, žádný ze synů se tedy nemohl oddělit od svého otce a založit vlastní rodinu a kult.

Jak už bylo řečeno, v římské rodině nehrálo roli příbuzenství pokrevní, nýbrž příbuzenství agnátské.⁶⁵ Žena tedy nehrála žádnou roli v určování příbuzenské linie, neboť nebyla nositelkou domácího náboženství. Žena se zcela vymykala příslušnosti k určité rodině, a to z toho důvodu, že během svého života přešla z jedné rodiny do druhé v okamžiku uzavření sňatku. V dětství se sice účastnila kultu svého otce, chodila obětovat svým (pokrevním) předkům, asistovala

---

⁶³ Tamtéž, s. 44.

⁶⁴ Následující tři odstavce Skřejpek, *Ius et religio*, s. 121-123. Obdobně též Coulanges, *Antická obec*, s. 40-47.

⁶⁵ V antropologii je používán termín patrilineární.

během rituálů. Ovšem v den vstupu do manželství se otec slavnostně vzdal mocenského práva nad svou dcerou, ta byla dovedena do domu svého budoucího manžela, kde byla představena svým novým domácím bohům, které od té doby vzývala spolu s manželem. Od této chvíle přestala být zcela součástí své původní rodiny i kultu a stala se součástí rodiny svého manžela, nově chodila nosit dary na hrob předků manželovy rodiny a udržovala ohniště v manželově domě.

Hlavním posláním žijících členů rodiny bylo zajistit kontinuitu rodu, tedy počít syna, který jednou převezme náboženské povinnosti svého otce, bude uctívat své předky a sám počne syna, svého vlastního pokračovatele. A právě v tom byla nepostradatelná žena, jedině skrze ni bylo možné mít potomka, proto také staří Římané říkali:

*Ducere uxorem liberum quaerendum causa.*⁶⁶
(Vzít si ženu kvůli dětem.)

Účelem manželství bylo tedy počít novou generaci rodu, proto, pokud byla manželka neplodná, bylo v rozporu s dobrým mravem a úctou ke své rodině a předkům setrávat s ní ve svazku manželském. Povinnost zajistit potomka stála vysoko nad láskou, jak dokazuje případ v rodině Carvilia Ruky:

*Carvilius Ruga, muž z velmi vážené rodiny, se rozvedl se svou ženou, protože s ní nemohl mít děti. Něžně ji miloval a její chování si mohl jen chválit. Ale svou lásku obětoval náboženství slibu, protože přísahal (ve svatebním textu), že si ji bere za manželku, aby měl děti.*⁶⁷

Neplodnost ženy byla tedy jedním z fatálních problémů manželství, který předčila už jen ženina případná nevěra.

---

⁶⁶ Lúkiános, *O bozích a lidech*, Timón, 17.

⁶⁷ Maximus, *Facta et dicta memorabilia*, II, 1, 4, 20-25.

Ta zásadně narušovala linii předků a špinila domácí kult, neboť cizoložství narušovalo pořadí narození, a navíc byl později syn-cizinec pochován do rodinného hrobu, který měl pojímat pouze členy rodiny. Tím byly porušeny veškeré zásady náboženství, domácí ohniště bylo pošpiněno a každá další oběť se stávala bezbožností.⁶⁸

Z tohoto důvodu bylo důležité najít si ženu, jež pokud možno naplňuje dokonale dobový ideál zásadními přívlastky - *casta* (čistotná, ctnostná), *pudica* (slušná), *domiseda* (sedící doma), *univira* (věrná jednomu muži) a z tradice vycházející *lanifica* (věnující se předení). V případě nevěry bylo povinností manžela svou ženu zapudit, neboť daným aktem pošpinila i sama sebe a od dané chvíle už nemohla rodit právoplatné děti, jelikož by na ně přenášela svoji špinavou krev.⁶⁹

O vině či nevině ženy rozhodoval vždy *pater familias*, kterým byl buď otec neprovdané dívky, nebo manžel, popřípadě manželův otec, pokud ještě žil a pokud nebyl manžel sám emancipován. Otcova v počátcích téměř neomezená moc pocházela z jeho svrchovanosti v domácím náboženském kultu, díky čemuž požíval mnohých práv nad ostatními členy domácnosti. *Pater familias* nebylo jen označení pro otce ve smyslu biologickém, protože i kdyby muž nikdy nezplodil dítě, pořád by byl označován stejně. Jednalo se spíše o označení práva, kterého bylo požíváno než osoby, která ho požívala.⁷⁰

Mezi základní pravomoci držitele otcovské moci patřilo právo uznat či odmítnout čerstvě narozené dítě, proto bylo zvykem položit novorozeně k otcovým nohám a ten je buď zdvižením do náruče přijal za své, nebo odmítl.⁷¹ K odmítnutí dítěte docházelo většinou z důvodu nějaké viditelné fyzické vady, takové dítě bylo poté odloženo a mohlo být přijato za své někým cizím. Nálezce mohl buď dítě přijmout do své vlastní rodiny, nebo z něj učinit svého otroka.

---

⁶⁸ Coulanges, *Antická obec*, s. 95.

⁶⁹ Stará, *Rodina a její význam v římském právu*, s. 115.

⁷⁰ Coulanges, cit. d., s. 87.

⁷¹ Následující dva odstavce tamtéž, s. 88-89.

Dále bylo právem otce rodiny zapudit manželku v případě její neplodnosti nebo pokud se dopustila cizoložství. Otcovská moc obsahovala také právo provdat dceru, tedy přenechat moc nad ní jejímu manželovi, a oženit syna, kterého mohl otec také emancipovat. Pokud se *pater familias* vlastního syna z nějakého důvodu nedočkal od své ženy, bylo v jeho pravomoci adoptovat někoho nepocházejícího pokrevně z dané rodiny, jenž se tím stal jejím plnohodnotným členem. Osoby, které spadaly pod otcovskou moc, mohl její držitel ovlivnit i po své smrti, a to tím, že jim mohl v závěti určit poručníka.

Jak už bylo řečeno výše, měl otec nad svou manželkou a dětmi rozsáhlé soudní pravomoci a jeho úkolem bylo soudit veškeré prohřešky svých svěřenců.⁷² V případě, že se jednalo o nějaký těžší přestupek, bylo zvykem přizvat k posouzení viny širší rodinný okruh, verdikt ale vždy vynášel *pater familias*.

Mezi nejtěžší provinění provdané ženy se řadily následující činy: podvržení dítěte za účelem prokázání schopnosti opatřit manželovi přirozenou cestou potomka, cizoložství a travičství, které zakládalo možnost, že by ho žena mohla znovu opakovat, ovšem tentokrát na svém manželovi. Michal Skřejpek se ve svém příspěvku pro IV. konferenci právních romanistů ČR a SR zmiňuje také o opilství:

*Opilství ženy - tak lze alespoň vyvodit z výše uvedených norem, kdy se s největší pravděpodobností jednalo o klíče od vinného sklepa.*⁷³

K opilství dochází skrze dva zákony, které měl vydat už Romulus a které mezi nejhorší provinění ženy řadily také padělání klíčů. Jelikož nikde není řečeno, o jaké klíče se mohlo jednat, spojuje

---

⁷² Následující tři odstavce Skřejpek, *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII desek IN: Ius Romanum*, s. 53-57.

⁷³ Tamtéž, s. 57.

je Skřejpek s vinným sklepem a dalším zákonem, zakazujícím ženám pít vína.

Pouze tato nejtěžší provinění bylo možno podle zákona dvanácti desek trestat zapuzením či smrtí. Pokud se manžel rozhodl pro, na první pohled mírnější, zapuzení, byla žena vystavena značné ostudě a pohaně, které mohly přinést nejen veřejné odsouzení, ale i možné vyloučení ze společnosti.

Ačkoliv byla otcova moc zpočátku v podstatě neomezená, stejný zákon, který určoval nejtěžší manželčina provinění, zakazoval pod trestem smrti ženu prodat. Podobně bylo určeno, že pokud otec třikrát prodal svého syna, docházelo automaticky k jeho emancipaci z otcovské moci.⁷⁴

Další omezení se objevovala od 2. století př. n. l., to jest v době, kdy se státní právo začalo prosazovat jako činitel zasahující do pravomocí hlav rodin, a to prostřednictvím censorů.⁷⁵ V tomto období docházelo k oslabování důrazu na moc *pater familias*, páry dávaly nově přednost spíše manželství *sine manu*, díky čemuž se posilovalo postavení ženy vůči manželovi.

Žena byla sice stále pod ochranou otce nebo otcem určeného poručníka, ale v případě, že došlo k vymření mužské příbuzenské linie z otcovy strany, stávala se svéprávnou (*sui iuris*). S tím byly spojeny i nové možnosti v oblasti majetkové, čemuž bude věnována jedna z dalších kapitol.

Ačkoliv v průměrné římské rodině přetrvával zvyk, že muž byl výhradním živitelem rodiny a žena měla na starosti péči o domácnost a ve volných chvílích se věnovala tradičním ženským pracím, mezi které se řadilo tkaní, předení a vyšívání, nově se objevovala celá řada žen, která přispívala do rodinného rozpočtu díky tomu, že jim bylo umožněno vlastnit obchod či menší dílnu.

Někteří historici, jako například Jan Burian, soudí, že k těmto společenským změnám, zasahujícím samé jádro antické římské rodiny, docházelo v souvislosti se vznikem římského impéria, neboť

---

⁷⁴ Gaius, cit. d., I, VII, 132.

⁷⁵ Následující čtyři odstavce Burian, cit. d., s. 140-141.

takto velký kolos se musel vypořádávat s mnohými hospodářskými a politickými problémy, které odváděly muže od rodinných starostí směrem k veřejnému dění, čímž se uvolnil prostor, v němž se žena mohla realizovat.

Jiní autoři, mezi nimiž je možno jmenovat Michela Foucaulta, se domnívají, že ke změnám ve společnosti dochází v době přechodu republiky k císařství, a to z důvodu velkého vlivu řeckého stylu života.⁷⁶ V Řecku se právě v tuto chvíli objevují nové filosofické směry nabádající k zachování vnitřního klidu a morality. Tato filosofie vedla k poklesu počtu sňatků, neboť moudrý muž se měl věnovat filosofování a harmonii života, kterou ale dle řeckých myslitelů manželství a rodina spíše ničily, než aby ji pomáhaly zachovávat.

Morální kodex se změnil. V prvním století před naším letopočtem se měl muž považovat především za občana, jenž musí naplnit všechny své občanské povinnosti, mezi které se řadilo i uzavření manželství a početí potomka. O století později musel být muž dobrým manželem, aby mohl být označen za ctnostného, a proto od něj bylo společností vyžadováno, aby respektoval svoji manželku.

Jelikož bylo nutno hledat důvody pro samotnou existenci manželství, vznikl nový model manželství jako dvojice. Ten viděl vztah mezi mužem a ženou za jakési lepší přátelství, ovšem s tím, že žena sama měla rozpoznat svou přirozenou podřízenost muži a tu respektovat.

Ovšem Foucaultovo tvrzení je někdy kritizováno argumentem, že změna v modelu nenastala s příchodem nových filosofických směrů, mezi něž se řadil i stoicismus, neboť tyto směry nejprve manželství úplně odmítaly.⁷⁷ Po transformaci morálního kodexu sice manželství začaly akceptovat, ale přispěly ještě k jeho zpřísnění. Nově se dobrý muž oddával milování jen za účelem zplodění potomka, protože manželství nebylo určeno k sexuálnímu potěšení.

---

⁷⁶ Následující tři odstavce Foucault, *Dějiny sexuality III*, s. 104-106.

⁷⁷ Následující odstavec Paul Veyne, cit. d., s. 36-45.

Tento přístup byl o mnoho let později nadšeně přijat křesťany a přetrvával ještě dlouho po pádu římské říše.

Bohužel ani podobné snahy o záchranu institutu rodiny nevedly ke zlepšení stavu, spíše naopak. Vzdávajícím problémem římské společnosti byl stále rostoucí počet rozvodů a naopak klesající počet porodů a celková nechuť k uzavírání manželství, doprovázená všemožnými morálními excesy a skandály zahrnujícími vztahy s prostitutkami a cizoložství, jež bylo na denním pořádku jak u mužů, tak u žen.⁷⁸ Důsledkem byl nebezpečně klesající počet patricijů a hlavně patricijských žen, které mohly rodit další občany, proto se přistupovalo i k takovým bizarním řešením, jakým bylo přátelské přepouštění manželky svému bezdětnému příteli. Jelikož bylo nutno dodržet určité dekorum, řešila se tato situace tím, že se daný muž se svou ženou nejprve rozvedl, aby si ji mohl vzít muž jiný, a když mu tato žena porodila potomka, opět se s ní rozvedl, aby se mohla vrátit ke svému původnímu manželovi i s odškodným za jemu způsobené nepříjemnosti.⁷⁹

3.5 Augustovy reformy

Rozklad římské rodiny zaznamenal vrchol v době vlády prvního císaře Augusta, který se rozhodl svými reformami donutit společnost k návratu ke klasickému modelu rodiny a k růstu počtu dětí patricijské vrstvy.⁸⁰ Výsledkem jeho snah bylo vydání dvou zákonů, prvním byl *lex Iulia de adulteriis* z roku 18 př. n. l., druhým *lex Papia Poppaea* z devátého roku př. n. l., v právních vědách jsou oba tyto zákony souhrnně nazývány *lex Iulia et Papia Poppaea*.

Základem těchto předpisů byla hrozba majetkových postihů pro neženaté a neprovdané osoby v určitém věkovém rozmezí, pro muže platila povinnost být ženat mezi 25. a 60. rokem života, žena

---

⁷⁸ Burian, cit. d., s. 140.

⁷⁹ Veyne, cit. d., s. 38.

⁸⁰ Následující tři odstavce Heyrovský, cit. d., s. 835-838.

musela být ve svazku manželském, pokud jí bylo mezi dvaceti a padesáti léty.

Nebylo přípustné, že by vdovy a vdovci znovu nevstupovali do manželství, jejich povinností bylo uzavřít nový sňatek do dvou let od smrti svého prvního manžela či manželky. Pokud došlo k rozvodu, měly se ženy znovu vdát do osmnácti měsíců po rozvodu, neboť stále trval nedostatek žen v dospělém věku pocházejících z privilegovaného stavu. Postihy, které hrozily, se týkaly zejména ztráty způsobilosti nabývat ze závěti, případně i zamezení přístupu do jistých úřadů v případě mužů.

Na druhé straně byly stanoveny odměny pro páry, které měly více dětí. Podle tak zvaného *ius liberorum* se ženy se třemi a více dětmi stávaly svéprávnými, také propuštěnky, jež zplodily čtyři děti byly osvobozeny od poručenství, které bylo jinak pro ženy povinné. Obecně byly rodiny s větším počtem dětí osvobozeny od různých břemen práva veřejného a soukromého, pro některé muže mohl vyšší počet dětí znamenat jejich přednost v dosazování do úřadů. Naopak bezdětné páry byly stíženy ztrátou poloviny částky, která jim měla připadnout z případných odkazů, tuto část buď zdědil někdo jiný, kdo byl uveden v závěti a měl děti, v případě, že nikdo takový mezi dědici nebyl, připadl tento majetek státu jako odúmrt'.⁸¹

Vedle základních ustanovení obsahovaly ještě Augustovy zákony další předpisy týkající se morálky, třeba zákaz uzavírání nerovných manželství, tedy například mezi svobodnými osobami a osobami stíženými *infamií*, to jest újmou na občanské cti.⁸² Znevýhodněny byly také sňatky mezi senátory či jejich dětmi a propuštěnci, herci a potomky herců, takové spojení bylo sice podle práva platné, ale neosvobozovalo od pokut hrozících neženatým a nevdaným, neboť neplnilo účel, kterého chtěly zákony dosáhnout. Navíc byla podobná manželství v době dominátu prohlášena

---

⁸¹ Kincl - Urfus - Skřejpek, cit. d., s. 139-140.

⁸² Následující tři odstavce Stará, cit. d., s. 114-117, pokud není řečeno jinak.

za neplatná, toto nařízení bylo zrušeno až za vlády císaře Justiniána.⁸³

Velmi tvrdě stíhaly Augustovy zákony cizoložství, zejména pohlavní styk s počestnými ženami či jakoukoli nevěru ženy, dokonce byl nově zřízen státní soud, který sloužil k souzení a trestání ženské nevěry. Trestem za spáchané cizoložství mohla být buď ztráta poloviny věna či jedné třetiny majetku, nebo dokonce vyhoštění na nějaký menší ostrov, kde musela žena dožít a pro zvýraznění své hanby nosit šat kurtizán. V případě, že ji při milostném aktu přistihl její otec, mohl v návalu zlosti zabít jak ji, tak jejího milence, pokud ji ale takto objevil manžel, mohl beztrestně zabít jen jejího milence, ale pouze, pokud se jednalo o muže bezectného z důvodu profese kuplíře, herce či tanečníka.

Ženatý muž nebyl nikdy stíhán za cizoložství jako takové, jediným jeho proviněním mohl být vztah označovaný pojmem *stuprum*. Jednalo se o milenecký vztah proti dobrým mravům, navázaný buď s počestnou patricijkou; pannou, vdovou či rozvedenou ženou ctihodného postavení, popřípadě s chlapcem, neboť homosexuální vztahy byly v Římě, narozdíl od Řecka, brány jako velmi nemravné. Vedle všech těchto nařízeních, zpřísnil ještě Augustus rozvod zavedením nutné přítomnosti sedmi svědků.⁸⁴

Je zajímavé, že Augustovy reformy se v praxi setkaly s odporem a nezaznamenaly přílišný úspěch. Jak už to tak bývá, lidé si najdou cestu jak zákon obejít a našli si ji i Římané. Jednou z cest byl krátkodobý trend žen z vyšších společenských kruhů, které se raději nechaly zapsat na seznam prostitutek, než aby se vdaly a vedly spořádaný, mravný život.⁸⁵ Tento trend byl ale záhy vyššími místy odhalen a zákonem z roku 19 n. l. bylo ženám, jejichž otec, děd či manžel patřil k římským jezdcům, zakázáno provádět prostituci.⁸⁶ Na další možnou klíčku před zákonem a morálkou

---

⁸³ Heyrovský, cit. d., s. 838.

⁸⁴ Johnston, cit. d., s. 36.

⁸⁵ Kincl - Urfus - Skřejpek, cit. d., s. 140.

⁸⁶ Burian, cit. d., s. 201.

o několik let později poukázal v jedné ze svých básní římský autor epigramů Marcus Valerius Martialis:

*Od těch dob, co tu platí zákon o mravnosti
který nutí k cudným mravům naše domácnosti
takže žena nemůže žít s nikým na hromádce
řešíš si to
Thelesillo
krátce
na obrátce
Nejmíň desetkrát už mělas tenhle měsíc vdavky
Tohle přece nejsou sňatky
Že jsou?
Chyba lávky!
Ty totiž jen pokračuješ v započaté dráze
neboť v mezích nařízení cizoložíš snáze
Je to totiž pod pokličkou
a přijde to levně
Mně však milejší je děvka, jež to dělá zjevně.⁸⁷*

Přestože se *lex Iulia et Papia Poppaea* v podstatě minul účinkem, byl velmi dlouho v platnosti a k jeho rušení se přistupovalo až s rozvojem křesťanství. Za císaře Konstantina přestal platit předpis o nezpůsobilosti k nabývání z testamentu, za Justiniána *ius liberorum*, zbavující ženy s více dětmi dohledu poručníka.⁸⁸

---

⁸⁷ Martialis, *Posměšky a jízlivosti*, VI, 7.

⁸⁸ Heyrovský, cit. d., s. 838.

4. PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽENY

Jak bylo zmíněno už v popisu struktury rodiny, žena v době římského království neměla svoji vlastní právní subjektivitu a žila, stejně jako její děti a všichni domácí otroci, právní subjektivitou otce rodiny, byla tedy, právnicky řečeno, *persona alieni iuris*. Už od nejstarších dob byla ženská práva výrazně zkracována absencí práv veřejných, rodinných i majetkových z důvodu její domněle lehkomyšlnosti a neschopnosti vést odpovědně ani správu svých vlastních záležitostí.⁸⁹ Tuto myšlenku potvrzuje i římský spisovatel Publius Vergilius Maro výrokem ve svém nejslavnějším díle *Aeneis*:

*Varium et mutabile semper femina.*⁹⁰
(Vždy nestálý a měnivý tvor je žena.)

Jelikož se tento důvod týkal příslušnic ženského pohlaví obecně, byla ženám práva odepřena napříč společnostmi, tedy bez rozdílu stavu, věku či ctihodnosti. V některých případech nebyly ženy považovány za subjekty práva vůbec, například co se týče práv politických, v jiných případech byla omezena jejich způsobilost k právnímu jednání.

Jak už bylo zmíněno výše, po velkou část římských dějin byly příbuzenské vztahy brány pouze po linii agnátské, žena tedy ve chvíli uzavírání manželství procházela tak zvanou malou kapitisdeminucí (*capitis deminutio minima*), během níž zanikala otcovská moc a veškeré původní agnátské vztahy a vznikala moc manželská, čímž se ženino postavení mírně zlepšilo, neboť vůči manželovi byla sice oficiálně v postavení dcery (*filiae loco*)⁹¹, ale manžel na ni musel v denním právním životě brát mnohem více ohledů než na děti.⁹²

---

⁸⁹ Kincl - Urfus - Skřejpek, cit. d., s. 75.

⁹⁰ Vergilius, cit. d., IV, 569.

⁹¹ Gaius, cit. d., I, VII, 115b.

⁹² Následující dva odstavce Heyrovský, cit. d., s. 160, pokud není řečeno jinak.

4.1 Poručnictví

Paradoxně nejvíce práv mohla žena dosáhnout v případě, že došlo k rozvodu, nebo pokud zemřeli všichni mužští potomci v otcovské linii. Když nastala jedna z těchto situací, stala se žena svéprávnou (*persona sui iuris*), ovšem už zákon dvanácti desek stanovil, že žena musí být při svém jednání kontrolována, aby si svým lehkovážným jednáním nezpůsobila újmu, a proto byla zřízena instituce poručníka (*tutela mulierum*).

Je zajímavé, že někteří soudobí autoři poručnictví odsuzují, příkladem je i římský právník Gaius, který označuje důvod zavedení poručníka za spíše líbivý než pádný, neboť v praxi si ženy vedly své záležitosti většinou samy a poručník zasahoval do jejich rozhodnutí jen naoko.⁹³

Osobu poručníka většinou určoval otec nebo manžel ve své závěti a jeho úkolem bylo dohlížet na všechna ženina rozhodnutí v právních oblastech, v praxi byl ale přítomen a schvaloval pouze rozhodnutí, která se týkala velkých majetkových převodů nebo měla závažné právní dopady.⁹⁴ Nakonec i poručnictví začalo v době císařství pomalu upadat v souvislosti s uvolňováním hospodářského postavení žen, už v 1. století n. l. se vztahovalo jen na některé zásadní úkony, v Justiniánových zákonech bylo nakonec omezeno jen na ženy do 25 let.⁹⁵

O instituci poručnictví široce pojednává právník Gaius.⁹⁶ Osobu poručníka vybíral ženě nejčastěji otec nebo manžel, který mohl také nechat konkrétní výběr na samotné ženě, a to ve dvou podobách - široké a úzké. U široké volby si žena mohla vybrat poručníka pro všechny své záležitosti, v případě úzké volby

---

⁹³ Gaius, cit. d., I, VII, 190.

⁹⁴ Heyrovský, cit. d., s. 160.

⁹⁵ Blaho - Rebro, cit. d., s. 145-146.

⁹⁶ Následující dva odstavce Gaius, cit. d., I, VII, 149-163.

jí zvolená osoba dohlížena jen na některé vybrané oblasti. Podoby se také lišily tím, kolikrát si žena mohla poručníka vybrat. Pokud se jednalo o úzký výběr, mohlo být v závěti řečeno, kolikrát může svoji volbu měnit a tento počet nemohl být překročen.

Podle toho, zda byla osoba v závěti jmenovitě určena nebo ne, se poručníci dělili na dané (*tutores dativi*) nebo zvolené (*tutores optivi*). Třetí možností byli poručníci legitimní, jimiž byli nazýváni agnāti, kterým byla přiřknuta tato funkce podle zákona dvanácti desek v případě, že v závěti nebyl nikdo stanoven. Ovšem Claudiův zákon (*lex Claudia*) zavedený v první polovině 1. století n. l. tuto možnost zrušil. Poručník mohl být také přidělen městským praetorem na základě Atiliova zákona, v provinciích přebíral tuto povinnost správce provincie dle zákona Iuliova a Titiova.

Posledním druhem poručnictví bylo poručnictví fiduciární.⁹⁷ K tomu mohla žena dospět tak, že nejprve podstoupila *coemptio*⁹⁸ se svým manželem nebo i s cizím mužem, poté byla tímto mužem mancipována a propuštěna, čímž se dostala pod ochranu poručníka fiduciárního, kterého si sama zvolila. *Coemptio* z důvodu *fiducie*⁹⁹, jak se tento akt právnicky nazýval, bylo prováděno v případě, že se žena chtěla zbavit svého poručníka a nahradit ho někým jiným. Také sloužilo jako cesta k tomu, aby mohla žena pořídit závěť, neboť až do počátku 2. století n. l. nebylo bez tohoto aktu ženám, až na určité výjimky, dovoleno odkazy pořizovat. Tento zákaz byl zrušen senátem za vlády císaře Hadriána.

4.2 Vlastnictví majetku a poměry v manželství

---

⁹⁷ Tamtéž, I, VII, 113-118. Obdobně Kincl - Urfus - Skřejpek, cit. d., s. 135.

⁹⁸ Výklad pojmu *coemptio* viz kapitola Formy uzavření manželství.

⁹⁹ Obecně znamená převod vlastnictví věci formou *mancipace* na důvěrníka, který se zároveň zavazuje ke zpětnému převodu při splnění účelu sledovanému stranami (Bartošek, cit. d., s. 114), v případě *coemptio* z důvodu *fiducie* možno chápat jako převod otcovské pravomoci na důvěrníka za účelem emancipace pod jeho poručnictvím.

Po dlouhou dobu ženy zásadně znevýhodňovalo omezení jejich práv vlastnit majetek, neboť to je zcela ekonomicky poutalo na manžela - cokoliv žena nabyla, připadlo manželovi.¹⁰⁰ Velká změna v tomto směru nastala při rozšíření manželství *sine manu* zhruba v posledním století republiky.¹⁰¹

Ve volné formě manželství neměnil ani muž ani žena nic ze svého právního postavení. Žena tedy nevstupovala do rodiny svého manžela, zůstávala buď v moci svého otce, nebo osobou *sui iuris*, pokud tohoto statutu předtím nabyla. V případě, že stále spadala do moci otce a došlo k nějaké právní či jiné kolizi, měl manžel povinnost vždy ustoupit, neboť právo nad dcerou bylo neporušitelné. Pokud se ale páru narodily děti, patřily automaticky do rodiny manžela, který nad nimi otcovskou moc získával.

Manželství *sine manu* nemělo žádný vliv na majetkové uspořádání manželů, muž ale nesl povinnost hradit veškeré náklady a výlohy spojené s uzavřením manželství a také povinnost v budoucnu poskytnout manželce i případným dětem výživu přiměřenou svému společenskému stavu a majetku.

Bylo zvykem, že manželka dávala svému muži určitý příspěvek, který mu měl ulehčit jeho náklady na zakládání a vedení domácnosti. Tento příspěvek se nazýval *dos*, tedy věno. Věno se obvykle přinášelo do manželství ve chvíli jeho uzavření a zřizovala ho buď žena sama, pokud byla svéprávná a vlastnila nějaký majetek, nebo její otec či poručník. Věnem mohlo být cokoliv, co nějakým způsobem rozmnožovalo manželův majetek, od věcí přes věčná práva až po pohledávky.

Původně se věno stávalo součástí majetku manžela, popřípadě osoby, které byl muž podřízen, a nový vlastník s ním mohl volně nakládat. Ovšem už Augustus zavedl jistá omezení v disponování s věnnými nemovitostmi, později se rozšířil zvyk, že žena sice během manželství na věno nárok neměla, ale v případě

---

¹⁰⁰ Následujících osm odstavců Kincl - Urfus - Skřejpek, cit. d., s. 134-141, pokud není řečeno jinak.

¹⁰¹ Hošek - Marek, cit. d., s. 97.

rozvodu měla právo na jeho navrácení za jakýchkoliv okolností. Vracel-li ale muž věno, měl nárok si strhnout určitou částku spojenou s vynaloženými náklady, mezi něž se řadily příspěvky na děti, které mohly činit až jednu polovinu celkového objemu věna. Dále si také mohl odečíst až jednu šestinu věna za újmu způsobenou manželčinými špatnými mravy.

V souvislosti s růstem práv i v jiných oblastech získala žena právo podat žalobu na vrácení věna, pokud jí ho manžel odmítal po rozvodu vydat. Nejprve bylo toto právo omezeno pouze na osobu manželky, pokud zemřela, věno zůstalo muži. Za vlády císaře Justiniána ale došlo k reformě a nově se právo na vrácení věna přenášelo na ženiny dědice, a bylo ještě pojištěno zástavním právem na manželův majetek.

Vstupem do manželství ženě nevznikala povinnost přinést věno, ale pokud tak neučinila a zároveň disponovala vlastním majetkem, mohl manžel odmítnout zajišťovat jí výživu a zaopatření. Obecně ale bylo zvykem, že žena nechávala svůj majetek ve správě svého manžela.

Co se týče dalšího právního uspořádání mezi manželi, bylo zakázáno vzájemné obdarovávání, s výjimkou věna, které nebylo bráno jako dar. V případě, že oba partneři vlastnili majetek, mohli mezi sebou uzavírat smlouvy, žena se tedy postupně stávala rovným partnerem muže. Manželé na sebe vzájemně nemohli dle římského práva podávat žaloby, neboť takové jednání by bylo v rozporu s dobrými mravy a mohlo by vést k *infamii*.¹⁰²

4.3 Dědictví

Původně žena nemohla vůbec pozřizovat závěť, jednoduše z toho důvodu, že nevlastnila žádný majetek.¹⁰³ S růstem

---

¹⁰² Stará, cit. d., s. 104.

¹⁰³ Následující čtyři odstavce Gaius, cit. d., III, 1-30., pokud není řečeno jinak.

emancipace žen a s otevřením možnosti disponovat s vlastním majetkem se situace příliš neměnila. Jediným možným způsobem, jak mohla žena svůj majetek odkázat vybranému dědici, byla tak zvaná závěť mancipační. Tu mohla žena pořídit až v případě, že prošla již výše zmíněnou *koempci* z důvodu *fiducie*. Jedinou výjimkou byly vestálky, které se těšily specifickému postavení a mohly odkazovat svůj majetek podobně jako muži.¹⁰⁴ Teprve až ve druhém století n. l. došlo ke zrušení zákazu žen pořizovat závěť, žena byla ale povinna se v otázce dědictví poradit se svým poručníkem. Za vlády císaře Justiniána došlo k omezení institutu poručnictví a v této spojitosti bylo ženám umožněno odkazovat svůj majetek libovolně a bez jakýchkoliv omezení.¹⁰⁵

Obdobné postavení měla žena i jako dědic. Nejprve vůbec nepatřila do linie dědiců, ať už jako manželka nebo jako dcera, neboť pro staré římské právo byly rozhodující příbuzenské vztahy agnátské. Teprve s nástupem císařství na přelomu letopočtu se začal klást větší důraz i na příbuzenství kognátské¹⁰⁶, tedy na přímé příbuzné jak v linii otcově, tak i v matčině.¹⁰⁷ Díky tomu vzrostla důležitost ženy, která byla nově zařazena mezi dědice. Podle zákona dvanácti desek připadalo dědictví po intestátech, to jest po osobách, které nezanechaly závěť, v první řadě tak zvaným vlastním dědicům. Ve chvíli, kdy byla žena zařazena mezi vlastní dědice, mezi něž se běžně řadili potomci zemřelého, kteří byli v jeho pravomoci, stala se též případnou dědičkou.

Ovšem žena mohla nabývat dědictví pouze ve dvou případech, jedním z nich bylo z důvodu postavení dcery. V tomto směru bylo mimořádné postavení manželky, která, byla-li podřízena moci manžela nebo jeho otce, se dostávala oficiálně do postavení dcery, a tudíž byla k dědictví povolána v prvním stupni spolu

---

¹⁰⁴ Heyrovský, cit. d., s. 992.

¹⁰⁵ Blaho - Rebro, cit. d., s. 145-146.

¹⁰⁶ V antropologii je používán termín matrilinéární.

¹⁰⁷ Kincl - Urfus - Skřejpek, cit. d., s. 74.

s dětmi.¹⁰⁸ Druhým případem byla pozice sourozence. Ve stupni sourozeneckém se mohla žena stát právoplatnou dědičkou svého bratra či sestry, stejně tak matka či macecha, která byla po podřízení se manželské moci právnicky brána jako sestra svého syna, mohla po svém synovi dědit.

Předpisy o dědictví dle zákona dvanácti desek byly velmi přísné, proto byly v pozdější době upraveny, aby se umožnilo zprostředkovat dědictví i dalším příbuzným osobám. Dle nových praetorských ediktů mohly ženy dědit i v případě, že nebyly vlastními dědici nebo sourozenci zemřelého. Vzdálenější příbuzné ženského pohlaví byly povolávány k dědictví ve třetím stupni, tedy pokud nebyl žádný vlastní dědic ani žádný agnát. Ve třetím stupni byly též započítány osoby, jež byly příbuzné zprostředkovaně skrze ženu.

I přes tato uvolnění a rozšíření dědických nároků vznikaly zákony, které nějakým způsobem ženy v dědictví znevýhodňovaly.¹⁰⁹ Zákony z roku 169 př. n. l., nazývané *leges Voconiae*, nepřipouštěly ženy do dědického okruhu po občanu zařazeném do první, tedy nejvyšší, třídy censu. V dobách císařských bylo zakázáno dědit vdovám, které porušily smuteční rok a vdaly se dříve. Leopold Heyrovský také uvádí zákon, který suspendoval dědické nároky žen, které byly poručnicemi svých dětí a provdaly se dříve, než vyžádaly dětem nového poručníka a odevzdaly mu do správy jejich majetek. Tato zmínka je zajímavá ne tolik pro daný předpis, ale pro samotný předpoklad, že se žena mohla na sklonku trvání římské říše stát poručnicí svých dětí. Podobné tvrzení se nachází i v *Římském právu*¹¹⁰, kde se za možné poručnice označují matky i báby.

4.4 Obecná práva žen

---

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 133.

¹⁰⁹ Následující odstavec Heyrovský, cit. d., s. 1010, pokud není řečeno jinak.

¹¹⁰ Kincl - Urfus - Skřejpek, cit. d., s. 150.

Obecně lze říci, že v době království a ještě během republiky byly ženy v záležitostech práva zcela přehlíženy, výjimkou byla trestní zodpovědnost.¹¹¹ Jakékoliv závazky, vzniklé z protiprávního jednání, byly sice žalovatelné bez ohledu na pohlaví, před soud ale nepředstupovala žena, nýbž otec rodiny, který za ni nesl odpovědnost. Obdobně tomu bylo i u synů, které měl *pater familias* v své pravomoci. Otec musel buď škodu uhradit, nebo mohl daného člena rodiny mancipovat, tedy obrazně prodat poškozenému, který nad ním přebíral moc, a to do té doby, než si viník svůj trest odpracoval, poté se opět navrátil do své vlastní rodiny bez jakéhokoliv dopadu na své společenské postavení.¹¹²

Spolu s emancipací v rodině dochází také ke změně postavení ženy v právu.¹¹³ Nadále ale platí, že žena, která není svéprávná, nemůže uzavírat smlouvy ani jinak vystupovat v právních vztazích. Jelikož ale v době republiky rapidně vzrostl počet žen, které vstupovaly do manželství *sine manu* a stávaly se svéprávnými, rostla i jejich snaha angažovat se v právním životě.

I přes veškerá společenská uvolnění byla žena v právu vždy různými způsoby znevýhodňována.¹¹⁴ Prvořadým omezením byl poručník, s nímž se musela žena ze zákona nejprve poradit před jakýmkoliv právním jednáním, později již jen před těmi nejzávažnějšími, jakými bylo například sepsání závěti.¹¹⁵ Asi nejvíce bylo znevýhodnění patrné v oblasti týkající se peněžních transakcí a podobných záležitostí. Ženám bylo dovoleno půjčovat peníze, ovšem bez souhlasu svého poručníka nesměly dluh formálně prominout, což bylo opět zdůvodňováno jejich lehkovážností, kvůli níž by je mohl dlužník snadno přesvědčit a způsobit jim tak újmu.¹¹⁶ Další omezení v této oblasti bylo zavedeno zákonem *lex Velleianum*

---

¹¹¹ Skřejpek, *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII desek*, s. 51 IN: *Ius Romanum*,

¹¹² Kincl - Urfus - Skřejpek, cit. d., s. 144-145.

¹¹³ Následující odstavec Heyrovský, cit. d., s. 185.

¹¹⁴ Následující odstavec Židlická, *Postavení ženy v antickém Římě v oblasti majetkoprávní*, s. 75 IN: *Ius Romanum*,

¹¹⁵ Heyrovský, cit. d., s. 160.

¹¹⁶ Židlická, cit. d., s. 75.

z roku 47 př. n. l., který zakazoval ženám se nadále stávat ručitelkami dluhů, opět s odůvodněním jejich *levitas animi* (lehkovážnost ducha). Michaela Židlická zastává ve svém příspěvku pro IV. konferenci právních romanistů názor, že příčinou tohoto zákona byla spíše snaha o likvidaci nebezpečné konkurence, neboť žena-ručitelka mohla v případě nesplacení dluh splatit z věna získaného při rozvodu a poté vymáhat na dlužníkovi úhrady nákladů, tedy jakousi odměnu - pokud ji dlužník nesplatil, byl postižen *infamií*.¹¹⁷

Po nastolení principátu rostl význam některých ženských osobností, zejména matek a manželek císařů, který s sebou přinesl i zlepšení obecného postavení žen. V této době ženy vystupovaly jako žalobkyně v soudních řízeních¹¹⁸, což bylo v tradičním modelu rodiny a společnosti, zakládající se na *patria potestas*, nemyslitelné. Přesto však je muži formálně dávána přednost, neboť větší váhu má mužský hlas než ženský a ženám se obecně věří až v případě, že se nelze jiným způsobem dopátrat pravdy.¹¹⁹

---

¹¹⁷ Tamtéž, s. 77.

¹¹⁸ Burian, cit. d., s. 200-201.

¹¹⁹ Bartošek, cit. d., s. 372.

5. ŽENA VE VEŘEJNÉM ŽIVOTĚ

5.1 Volný čas

Ačkoliv by se dalo říci, že ženy byly, stejně jako v jiných oblastech života, při pohybu a vystupování na veřejnosti znevýhodňovány, je nutné zdůraznit, že jim v celé historii Říma a římské říše bylo dáno mnohem více volnosti, než tomu bylo ve většině obcí antického Řecka.¹²⁰ Římanky se těšily velké úctě, zejména jako manželky a matky, a jelikož měly často na starosti chod celé domácnosti, byl jim, narozdíl od Řekyň, omezených jen na pro ně vyhrazené prostory, k dispozici celý dům.

Vyšší míru volnosti lze sledovat také v možnostech účastnit se doma pořádaných hostin, velmi oblíbené činnosti jak v Řecku, tak i v Římě. Řeckým ženám byla účast na hostinách zcela zapovězena, jedinou výjimkou byly otrokyně hrající na flétny, ovšem Římanky se mohly ke svým manželům na hostině připojit. Mezi hodovníky mužského a ženského pohlaví byl za časů republiky dodržován rozdíl, který ženy do jisté míry znevýhodňoval, a to ten, že pro muže byla na hostině vyhrazena lehátka, kdežto pro ženy bylo zvykem sedět.¹²¹

Přestože ideálem ženy byla vzorná manželka sedící doma a předoucí vlnu, mohly se ženy na veřejnosti víceméně volně pohybovat.¹²² V době královské a republikánské bylo ale zvykem, že mladá dívka i ctihodná manželka vycházela ven pouze v doprovodu služky nebo otroka. Ještě na sklonku republiky si vdané ženy na veřejnosti pokrývaly hlavu, ovšem už v době císařství ustoupilo zahalování složitým účesům dle vzoru císařoven¹²³ a tradiční oděv, na kterém lpěly už jen ctihodné matrony ze starobylých rodů, vystřídaly pestřejší látky, jejichž propagátorkami byly původně

---

¹²⁰ Následující dva odstavce Hošek - Marek, cit. d., s. 97, pokud není řečeno jinak.

¹²¹ Burian, cit. d., s. 139.

¹²² Následující odstavec tamtéž, s. 137, pokud není řečeno jinak.

¹²³ Hošek - Marek, cit. d., s. 158.

zejména propuštěné otrokyně, ale brzy si je oblíbily i ženy z vyšších kruhů.

Volný čas mohly římské ženy trávit podobně jako muži.¹²⁴ Jednou z možností byla účast na veřejných zábavách a hrách. Zcela volný přístup měly ženy na vozatajské závody, které se tak staly ideálním místem k seznámení, neboť poskytovaly jedinečnou příležitost ke konverzaci. Jednou z mnohých, kteří využili při sledování závodů a jiných her možnosti se seznámit se svým budoucím partnerem či partnerkou, byla i pátá žena Lucia Cornelia Sully, která chytře využila příležitosti, kdy mohla být Sullovi nablízku a, jak zaznamenává Plútarchos:

Když tato paní procházela zezadu kolem Sully, vložila mu ruku na rameno, vytrhla mu vlákénko z jeho oděvu a pak se odebrala na své místo. Když se za ní Sulla s udivením ohlédl, pravila mu: „Nic ve zlém, imperátore, ale i já chci mít alespoň malý podíl na tvém štěstí.“¹²⁵

Ženy mohly navštěvovat nejen *circus*¹²⁶, ale i amfiteátr (*amphitheatrum*)¹²⁷, který byl ale spojen s jistými omezeními.¹²⁸ Například při gladiátorských hrách byla ženám vyhrazena pouze sedadla ve vyšších řadách, atletické zápasy pro ně byly úplně zakázané, neboť se bojovalo tradičně bez oděvu a pohled na nahé tělo byl brán jako příliš pohoršující.

Druhou velmi oblíbenou variantou jak trávit volný čas byla návštěva lázní.¹²⁹ Římané trávili v lázních valnou část dne, scházeli se zde za účelem společného cvičení či diskuse nad současnými událostmi. Muži se chodili do lázní koupat nazí, narozdíl od žen, pro

---

¹²⁴ Následující odstavec Ürogdi, cit. d., s. 231.

¹²⁵ Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů II*, Sulla, 35.

¹²⁶ Místo konání koňských dostihů a vozatajských závodů.

¹²⁷ Místo konání gladiátorských her, atletických zápasů, rekonstrukcí slavných námořních bitev a dalších představení.

¹²⁸ Následují odstavec Burian, cit. d., s. 196.

¹²⁹ Následující odstavec Ürogdi, cit. d., s. 211-212, pokud není řečeno jinak.

keré bylo zvykem zakrývat si intimní místa látkou přibližně v podobě dnešních dvoudílných plavek, proto bylo nutné z morálního hlediska prostory lázní rozdělit na mužské a ženské. V některých lázních se přistoupilo k jinému řešení, a to k odděleným hodinám koupání. V takovém případě chodily ženy do lázní dopoledne a odpoledne musely uvolnit prostory mužům, ovšem ne vždy se hodiny dodržovaly, což ale mohlo vést ke kritice účastníků a jejich mravnosti.¹³⁰ Je také pravděpodobné, že některé lázně byly přímo určeny pro obě pohlaví (*balnea mixta*), takové lázně mohly být otevřeny pouze odpoledne, čímž se značně ušetřily náklady na celodenní udržování teploty.¹³¹

5.2 Vystupování na veřejnosti

Jak už bylo zmíněno výše, žena byla z veřejného života v politickém smyslu víceméně vyřazena. Politika byla záležitostí mužů, a nebyl tedy důvod, proč by ženy měly mít možnost zastávat veřejné úřady nebo vystupovat na fóru, jak vystihl Menandros v jednom z dochovaných zlomků:

*Tkalcovský stav je místo pro ženu, ne sněm.*¹³²

Jakýkoliv podíl žen na správě státu byl pro římské muže nepředstavitelný, tedy alespoň v teoretické rovině.¹³³

Pokud se ale podíváme na římské dějiny, nalezneme zmínky o nejedné ženě, která nějakým způsobem zasáhla do společenských a politických událostí. Asi nejznámější a v pozdější době nejvíce parafrázovaný je příběh Lucretie, manželky Lucia Tarquinia

---

¹³⁰ Burian, cit. d., s. 199.

¹³¹ De Neue Pauly, s. v. Thermae.

¹³² Menandros, zl. 363 IN: Menandros, *Komedie pro všední den*, s. 370.

¹³³ Skřejpek, *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII desek*, s. 51 IN: Ius Romanum.

Collatina.¹³⁴ Lucretia byla velmi krásná a nadmíru počestná, proto, když byla zneuctěna královským synem Sextem Tarquiniem, nejprve si k sobě zavolala svého otce a manžela, zapřísahala je potrestat viníka a pak se probodla dýkou, neboť činem Sexta Tarquinia ztratila svoji počestnost. Tyto události vedly zapřísahané ke zburcování lidu a ke svržení posledního krále Lucia Tarquinia Superba a odchodu jeho i jeho rodiny do vyhnanství. Lucretia se stala nejen pro Římany ideálem ženy a symbolem ctnosti.

Další ženou, zmiňovanou v příbězích z raných republikánských dob byla Cloelia.¹³⁵ Ta byla jednou z rukojmích odvedených jako zástava za mír v době války Římanů s etruským králem Porsennou. Cloelia oklamala strážce a se skupinou dalších dívek přeplavala Tiber a vrátila se do Říma. Král Porsena to ale bral jako porušení mírové smlouvy a žádal navrácení Cloelie, které ale, když přišla zpět do jeho tábora, projevil velký obdiv a daroval jí část dalších rukojmích dle jejího výběru. Cloelia si vybrala nedospělé, čímž si získala další obdiv a pro Římany se stala hrdinkou.

Velké ženské postavy se ale neobjevují jen v mýtických vyprávěních o počátcích římských dějin, nýbrž také v pozdějších, lépe dějepisně zaznamenaných obdobích. Jednou z žen, které se zapsaly do dějin, byla i Octavia, nevlastní sestra Augusta.¹³⁶ Její role byla víceméně pasivní, neboť ji její bratr provdal za Marka Antonia, aby tak vzniklým příbuzenským poutem posílil spolupráci v oblasti mocenské. Jak se zmiňuje Plútarchos, Octavia plnila svou roli zpočátku dobře a zajišťovala mezi oběma muži mírové soužití. Octavia byla považována za příklad dobré matrony oplývající všemi ctnostmi, což přispívalo k tomu, že lid odsuzoval Antoniovo chování vůči ní a fakt, že dával přednost Kleopatře před svou římskou manželkou, a díky tomu se mohl její osud stát jednou ze záminek k občanské válce.

---

¹³⁴ Následující odstavec Livius, I, 57-59.

¹³⁵ Následující odstavec Livius, II, 13.

¹³⁶ Následující odstavec Plútarchos, cit. d., Antonius 31, 35 a 54.

Obecně je možno říci, že s nástupem císařství rostla i politická angažovanost žen, zejména manželek, matek a milenek císařů, které obratně využívaly svého vlivu a prosazovaly zájmy své a svých oblíbenců.¹³⁷

5.3 Prostituce

Stejně jako muž, mohla být i žena stížena *infamií*, tedy ztrátou cti, a to z několika důvodů: provdala-li se před uplynutím doby smutečního roku, uzavřela-li dvojí zasnoubení, nebo dokonce manželství, popřípadě pokud vykonávala nečestné povolání, mezi nimiž byla na prvním místě prostituce.¹³⁸ Prostituce nebyla výhradní záležitostí žen, ale pouze u žen byla uznávána jako legální výdělečná činnost.¹³⁹ Žena, která se tomuto řemeslu chtěla věnovat, se nejprve musela nahlásit *aedilovi*¹⁴⁰, který ji zapsal do seznamu nevěstek.¹⁴¹ Poté se mohla odebrat do některého z nevěstinců či mohla provozovat svou živnost v hostincích nebo přímo na ulicích.¹⁴²

Prostitutky se dělily do dvou skupin, a sice na otrokyně a na kurtizány, které se dané činnosti věnovaly dobrovolně.¹⁴³ Rozhodnutí stát se nevěstkou s sebou přinášelo mnohé nevýhody, jelikož žena ztratila svoji čest, bylo jí znemožněno uzavřít řádný sňatek či dědit majetek a musela oblékat speciální oděv (*toga meretrica*) žluté barvy, aby byla na první pohled odlišitelná od ctnostných žen. Výhodou tohoto řemesla bylo, že kurtizány mohly volně disponovat svým jměním již v době, kdy jiné ženy ještě tuto možnost neměly, což mělo za následek, že se některé patricijské ženy dávaly pro tento účel zapsat do seznamů, aniž by se někdy prostitutí živily. Podobně

---

¹³⁷ Burian, cit. d., s. 200-201.

¹³⁸ Heyrovský, cit. d., s. 163-164.

¹³⁹ Burian, cit. d., s. 201.

¹⁴⁰ Jeden z nižších úředníků, který zodpovídal za údržbu veřejných budov a pořádání veřejných slavností a dohlížel na pořádek na tržištích a v ulicích.

¹⁴¹ Stará, cit. d., s. 119.

¹⁴² Burian, cit. d., s. 201.

¹⁴³ Následující odstavec Stará, cit. d., s. 118-119, pokud není řečeno jinak.

tomu bylo také v době Augustových reforem, kdy se patricijky zapsáním zbavily povinnosti provdat se.¹⁴⁴ Jelikož tím ale klesal počet žen, se kterými bylo možné zplodit nové právoplatné občany, byl tento krok záhy stíhán a trestán jedním z nejhorších trestů, tedy vyhnanstvím.

---

¹⁴⁴ Kincl - Urfus - Skřejpek, cit. d., s. 140.

6. ŽENA V NÁBOŽENSTVÍ

Jak už vyplynulo výše v kapitole o rodině a otcovské moci, žena měla v tradičním rodinném kultu víceméně nevýznamné postavení a byla spíše pomocníkem svého otce nebo manžela, než aby hrála v kultu nějakou aktivnější roli.¹⁴⁵ S rozšířením a růstem významu celospolečenského náboženství se postavení žen v této oblasti změnilo jen nepatrně. Nadále nemohly zastávat kněžské úřady, po dlouho dobu byly jedinou výjimkou vestálky. Na druhou stranu ve státním kultu měly oběti a úlitby žen stejnou váhu jako mužů.

Jelikož byla římská společnost otevřená vnějším vlivům, docházelo k jejich pronikání, a to zejména z řeckých kulturních oblastí po jejich připojení k římské říši ve druhém století př. n. l. V Římě se tak začala uctívat mnohá orientální božstva, mezi nejvíce oblíbenými je možno jmenovat kult Isis, Velké Matky bohů neboli Kybely či Bakcha, původem řeckého boha Dionýsa.

6.1 Vestiny panny

Zcela specifické bylo postavení žen, které byly vybrány pro službu prastaré římské bohyni domácího krbu Vestě.¹⁴⁶ Vesta byla dle víry Římanů přítomna v plamenech ohně, a jelikož byla symbolem čistoty, posvátnosti a věčnosti rodinných vztahů, byla uctívána ve všech domácnostech. Nejdůležitější ale bylo její uctívání v krbu reprezentujícím celý římský stát, který se nejprve nacházel v sídle krále, ale ještě v období královském byl přenesen do samostatného příbytku okrouhlého půdorysu. V sousedství chrámu,

---

¹⁴⁵ Frýdek a kol., *Právní náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*, s. 26.

¹⁴⁶ Následujících pět odstavců Skřejpek, *Ius et religio*, s. 199-201, pokud není řečeno jinak.

jehož výjimečnost umocňoval fakt, že do něj nebyl volně povolen přístup jako do jiných chrámů, bylo vystavěno obydlí vestálek.

Kolegium Vestiných panen se skládalo až do roku 394 př. n. l. ze čtyř žen, poté byl jejich počet ustálen na šesti, pravděpodobně s ohledem na původní rozdělení Římanů na šest částí rozčleněním každého původního kmene - *Tities*, *Ramnes* a *Luceres* - na dvě skupiny. V čele stála nejvyšší vestálka (*virgo Vestalis maxima*), kterou se stávala nejstarší z žen.¹⁴⁷ Nové členky sboru vybíral dlouhou dobu *pontifex maximus* zcela volně, v roce 65 př. n. l. byl výběr omezen spoluúčastí lidu nařízenou zákonem *lex Papia de vestalium lectione*. *Pontifex maximus* měl stále za úkol vybrat dvacet kandidátek, ze kterých byly poté před shromážděným lidem vylosovány nové kněžky.

Stát se vestálkou bylo velkou poctou, proto byly také přísné podmínky. Výběru se mohly účastnit dívky mezi šestým a desátým rokem života, po dlouhou dobu pocházející pouze z patricijských rodin¹⁴⁸, až teprve za císaře Augusta mohl být sbor doplňován i z propuštěneckých rodin. Rodiče těchto dívek museli být oba naživu, otec nesměl vykonávat nečestné povolání a musel mít dceru ve své pravomoci, nesměla být tedy emancipována. Jen výjimečně se stávalo, že kandidátka odmítla vstoupit do kněžského stavu, a to pouze z důvodu, že její sestra už vestálkou byla, nebo že její otec vykonával funkci vysokého římského kněze.

Když byla dívka zvolena, prošla rituálem symbolického sňatku s nejvyšším veleknězem a oblékla starobylé bílé rouchou a bílou stuhou si zapletla vlasy do šesti copů, což byly odznaky jejího nově nabytého postavení. Od této chvíle na sebe vzala závazek služby a zachování panenství na třicet let, z čehož prvních deset let procházela výcvikem, dalších deset let vykonávala své povinnosti a v posledním desetiletí zaučovala nové kněžky. Vestálky mohly sloužit nejdéle do svých čtyřiceti let, poté se mohly provdat a založit

---

¹⁴⁷ Burian, cit. d., s. 75.

¹⁴⁸ Tamtéž.

rodinu, což je zajímavé zejména z toho hlediska, že všechny ostatní kněžské hodnosti byly doživotní.

Prvořadou povinností vestálek bylo udržovat věčný oheň, jehož vyhasnutí znamenalo neblahé znamení pro celý římský stát, a proto bylo trestáno zbičováním zodpovědné kněžky. Vždy na počátku roku, který u Římanů nastával prvního března, byl oheň rituálně obnoven. Kromě toho měl sbor za úkol připravovat speciální koláče ze zrna z nové úrody, jež se poté využívaly při státních obětech, dále prováděl rituální očistu soli a pravidelně jednou ročně patnáctého června vymetal chrám od nečistot. Všechny tyto činnosti mají jasnou spojitost s rolí ženy v domácnosti, proto se předpokládá, že se vyvinuly z povinností, které Vestina kněžka zastávala v královském domě v době, když ještě neexistoval samostatný chrám této bohyně. Pro další pokolení měly úkony vestálek zejména symbolický význam pro udržení řádu mezi římskou společností a bohy.

Jednou z nejdůležitějších povinností kněžek bylo uchovat si své panenství po celou dobu služby, neboť to náleželo bohyni Vestě.¹⁴⁹ Pokud se některá z nich provinila poskvrněním své čistoty, čekal ji nejvyšší trest, neboť svým chováním ohrožovala harmonické soužití s bohy.¹⁵⁰ O vině či nevině vestálek rozhodoval ve starších dobách římských král, po ustavení republiky nejvyšší velekněz, který měl také za úkol na panenství všech kněžek dohlížet, během císařství náležela pravomoc císaři, v době dominátu byla delegována na *praefecta Urbi*.

Ve starších dobách byl trest vykonán umrskáním k smrti, ovšem náboženské důvody vedly římskou společnost k opuštění od této formy, neboť na sobě nechtěla nést vinu za usmrcení nedotknutelné kněžky. Jelikož ale bylo nutno trest vykonat, a znovu si tak získat přízeň rozhněvané bohyně, byla zvolena velmi zvláštní cesta rituálního usmrcení. Proviněná byla pohřbena zaživa, čímž jí nikdo přímo neusmrtil, ale byla jí odepřena další možnost života,

---

¹⁴⁹ Burian, cit. d., s. 75.

¹⁵⁰ Následující odstavce Skřejpek, *Ius et religio*, s. 201-208.

ačkoliv se jí do vyzděné hrobky připravilo lůžko a symbolicky nezbytné prostředky k přežití (mléko, voda, olej, chléb, svítilná lampa). Na pohřbívání nedohlíželi římscí úředníci, nýbrž dva členové kolegia pontifiků, odsouzené byly nejprve odňaty odznaky jejího stavu, tedy oděv, stužka do vlasů a závoj, kterým si zakrývala hlavu během obětí, a poté byla za pronášení tajných formulí spuštěna do hrobky. Na místo jejího pohřbení, které bylo navzdory zákonům dvanácti desek uvnitř města, neboť si pravděpodobně dle náboženských představ musela odpykat trest na místě poskvrnění, byl každoročně sloužen obřad pro usmíření duše zemřelé.

V době principátu se pohřbívání zaživa nevykonávalo a proviněná kněžka si mohla zvolit trest smrti, stejně jako jiní odsouzení, ovšem za císaře Domitiana se ke zvyku pohřbívání navrátilo, neboť tím byla vestálka symbolicky navrácena bohyni Vestě, jež byla také bohyní Země. Pro zajímavost milenec, který byl vlastně původcem zneuctění, byl trestán vždy stejně, a to veřejným umrskáním k smrti, což mělo sloužit jako odstrašující případ pro případné zájemce o zakázaný styk.

Jak už bylo řečeno výše, postavení vestálek bylo zcela specifické a bylo nejvyšší, jakého mohla žena v antickém římském světě dosáhnout. Ačkoliv dívky-kandidátky musely podléhat otcovské moci, po vstupu do stavu kněžského se z nich staly svéprávné osoby, mohly dědit majetek, směly svědčit u sepsání závěti nebo smlouvy, a jelikož byly chovány v hluboké úctě, byly o to často žádány. Navíc nemusely mít poručníka jako všechny ostatní ženy, které dosáhly svéprávnosti. Vestálky byly nedotknutelné, pokud je někdo urazil, hrozil mu trest smrti, nedotknutelné byly také všechny osoby, které je doprovázely, stejně jako jejich obydlí, čehož mnozí využívali a nechávali si zde uložit cenné listiny, například závěti, jako to udělal i císař Augustus. Pokud některá z knězek náhodně potkala odsouzenec vedeného na popravu, byla mu udělena automaticky milost. Vestiny panny se těšily velké vážnosti, s čímž se vázala i mnohá společenská privilegia, na veřejnosti byly vždy doprovázeny

*liktořem*¹⁵¹, z cesty jim museli ustoupit i konsulové, v divadle pro ně byla vyhrazena sedadla a ve slavnostních průvodech se vždy objevovaly v čele.¹⁵²

6.2 Flaminiky

Flaminica byl termín používaný pro označení manželek vysokých kněžských hodnostářů, tedy vyšších *flaminů*.¹⁵³ Společenské postavení *flaminik* bylo specifické a lišilo se nejen od postavení manželek běžných občanů, ale také od postavení vestálek, neboť bylo úzce vázáno na status jejich manželů. Společně s manželem tvořila *flaminica* kněžský pár, pokud muž získal post kněze lovova, stala se jeho manželka automaticky kněžkou lunony.¹⁵⁴ Samozřejmostí bylo, že pár vstoupil do manželství *cum manu* a byl oddán způsobem *confarreatio*.¹⁵⁵

Flaminica, stejně jako *flamen*, musela dodržovat vcelku striktní pravidla chování, která měla zajistit, aby nedošlo k poskvrnění kněze nebo kněžky, jež by mohlo mít nepříjemný dopad na celou společnost. Mezi pravidla patřil například zákaz se prvního března česat či si stříhat nehty¹⁵⁶ či zákaz pronášet jakákoliv slova týkající se plodnosti, manželka *flamina* také nesměla nosit obuv z kůže zabitého zvířete.¹⁵⁷ *Flaminica* měla ale i jiné povinnosti než jen dodržovat daná ustanovení a vyvarovat se nebezpečí poskvrny, kněžka lunony měla například za úkol o Kalendách obětovat bohyni

---

¹⁵¹ Liktoř byl veřejným sluhou úředníků, jehož úkolem bylo na veřejnosti danému úředníkovi razit cestu a vykonávat jeho rozkazy. Počet doprovázejících liktořů se lišil podle důležitosti úřadu, vestálky byly vždy doprovázeny jedním liktořem.

¹⁵² Skřejepek, *Ius et religio*, s. 201.

¹⁵³ Starobylé kolegium patnácti obětníků, z nichž každý měl na starosti kult jednoho božstva. Mezi vyšší *flaminy* byli řazeni *Dialis*, *Martialis* a *Quirinalis*.

¹⁵⁴ Bellinger, *Sexualita v náboženstvích světa*, s. 97.

¹⁵⁵ Výklad pojmu *confarreatio* viz kapitola Formy uzavření manželství.

¹⁵⁶ Stará, cit. d., s. 101.

¹⁵⁷ Neškudla, *Encyklopedie bohů a mýtů starověkého Říman a Apeninského poloostrova*, s. 75.

ovci, což opět svědčí o jejím zvláštním sociálním postavení, neboť jiné kněžky právo konat zvířecí oběti neměly.¹⁵⁸

Zajímavostí je, že *flaminica* měla vůči svému manželovi velmi specifické postavení: pokud zemřela, měl její manžel dle dochovaných předpisů ze svého úřadu neprodleně odstoupit.¹⁵⁹ V případě, že zemřel muž, vdova sice automaticky kněžský úřad ztrácela, ale důsledky svého někdejšího postavení si nesla do konce života, a to v podobě zákazu se znovu provdat.¹⁶⁰

Vzhledem k přísným pravidlům začal zájem o úřad *flamina* upadat, a na konci republiky byl dokonce v rozmezí let 87 a 11 př. n. l. neobsazen, což vedlo k poklesu jeho prestiže a také prestiže *flaminiky*.¹⁶¹

6.3 Kult bohyně Isis

Kult bohyně Isis měl své kořeny ve staroegyptské bohyni Esét, která byla podle mýtů sestrou a manželkou boha Osirida (Usíra). Ten byl zákeřně zabit svým bratrem Sethem a jeho mrtvé tělo bylo v truhlici posláno po moři. Isis se vydala tělo hledat a když je našla, přenesla je zpět do Egypta. Rozzuřený Seth ale Osiridovo tělo roztrhal na kusy a rozházel po světě. Isis se je znovu vydala hledat a poté, co našla téměř všechny kusy, složila z nich opět svého manžela a zplodila s ním syna Hora.¹⁶² Proto byla Isis chápána jako matka země, velmi důležitá byla ale také její úloha věrné manželky a dobré matky.¹⁶³

Význam kultu vzrostl díky Ptolemaiovi I. Sótérovi, který založil jeho centrum v Alexandrii.¹⁶⁴ Odtud se přes Řecko rozšířil nejprve

---

¹⁵⁸ Rüpke, *Náboženství Římanů*, s. 215.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Neškudla, cit. d., s. 75.

¹⁶¹ Svoboda a kol., cit. d., s. 203.

¹⁶² Martin, *Helénistická náboženství*, s. 65-67.

¹⁶³ Neškudla, cit. d., s. 92.

¹⁶⁴ Martin, cit. d., s. 64.

do jižní Itálie po druhé punské válce. Do samotného Říma se dostal pravděpodobně až s návratem Sullovy armády z Orientu, kdy zde vzniklo první kolegium kněží Isidina kultu.¹⁶⁵ Přestože byl nejprve římským senátem zakázán, brzy si získal oblibu lidu a kolem roku 43 př. n. l. byla bohyně Isis zaslíbena první římská svatyně. Postupem času přestala být Isis vnímána jako cizí bohyně a její kult byl živý až do jeho zákazu na konci čtvrtého století n. l.¹⁶⁶

Velký ohlas měl kult u žen, neboť Isis byla symbolem věrnosti ženy jako manželky a spolu se svým manželem tvořila harmonický pár, tedy pro většinu žen ideál manželství a rodiny. Důležitým faktem také bylo, že žena byla v Isidině kultu rovnocenná muži, její role při obřadech byla aktivní a stejně významná, ne-li významnější.¹⁶⁷

Vyznavači kultu, tedy ženy i muži, se mohli každoročně účastnit dvou veřejných obřadů - podzimního Svátku hledání a nalezení a jarního obřadu nazývaného *Navigium Isidis*. Svátek hledání a nalezení měl evokovat Isidino hledání kusů Osiridova těla a jeho znovuzkříšení, *Navigium Isidis* zase představovalo její první putování za mrtvým manželem a také oslavovalo jarní zklidnění moře a s tím spojenou obnovu mořeplavby. Popis průvodu, který mířil od svatyně k přístavu, zanechal ve svém románu *Zlatý osel* Apuleius:

*A už proudí davy lidí zasvěcených do božských tajemství, muži i ženy každého stavu a každého věku, v lněných oděvech zářících neposkvrněnou bělostí. Ženy měly navoněné vlasy zavínuté průsvitným závojem, mužům se svítila temena vyholených lebek na znamení, že to jsou pozemské hvězdy velkého náboženství. Bronzová a stříbrná, někdy dokonce i zlatá seistra, jimiž potřásali, pronikavě zvonila.*¹⁶⁸

Ačkoliv byl kult v roce 397 n. l. zákonem proti pohanským

---

¹⁶⁵ Der Neue Pauly, s. v. Isis.

¹⁶⁶ Neškudla, cit. d., s. 92-93.

¹⁶⁷ Sawyer, *Gender and Religion* IN: Jones, *Encyclopedia of Religion*, s. 3384.

¹⁶⁸ Apuleius, *Zlatý osel*, 11, 9.

kultům císařem Theodosiem I. zakázán, některé jeho prvky se promítly do křesťanství, jedním z nich je i časté vyobrazení Isis s Horem jako malým chlapečkem, které se stalo předobrazem křesťanské Madony.¹⁶⁹

6.4 Bakchanálie a kult boha Bakcha

Velmi specifický ráz měly slavnosti k uctění boha Dionýsa, v římském kulturním prostředí známého jako Bakcha nebo také Libera.¹⁷⁰ Dionýsos byl původem řecký bůh spojovaný s vinnou révou, plodností a někdy také s osvobozením od každodennosti pomocí extáze. V Řecku byla účast na veskrze soukromých mystériích nejprve omezena pouze na ženy, ale už od třetího století př. n. l. byly obřady zpřístupněny rovnocenně ženám i mužům, jejich účastníci se soustředili do uzavřených spolků.¹⁷¹ Účelem bakchanálií bylo oslavit boha Dionýsa všemožnými hostinami a zejména pitím vína.¹⁷²

V Řecku byli příslušníci podobných kultů považováni za ctihodné a zbožné, v Římě, kde se kult šířil od třetího století př. n. l. zvláště mezi příslušníky bohatších vrstev, se účast v tajných spolcích vždy považovala za nevhodnou a vedla k podezření o protistátní činnosti. Podezření ještě zvyšoval fakt, že se obřadů, které se konaly zásadně v noci, účastnily také ženy, což vedlo k mnohým výmyslům o orgiích, které se během mystérií měly konat.¹⁷³ Strach z tajemného kultu a možného spiknutí proti nastolenému řádu vyvrcholil roku 186 př. n. l. aférou, po jejímž skončení byla bakchická sdružení opatřena senátem, nazývaném *senatus consulum de Bacanalibus*,

---

¹⁶⁹ Svoboda a kol., cit. d., s. 269.

¹⁷⁰ Neškudla, cit. d., s. 35.

¹⁷¹ Martin, cit. d., s. 83.

¹⁷² Svoboda a kol., cit. d., s. 97.

¹⁷³ Rüpke, cit. d., s. 39.

ve své podstatě zrušena.¹⁷⁴ Dalšího oživení se dočkala až na samém konci republiky, kdy jejich vzrůstající oblibu u vyšších vrstev dokládají soudobé nástěnné fresky s touto tematikou.¹⁷⁵

S dionýskými mystérii je spojen také fenomén bakchantek. Za bakchantky byly označovány ženy, které se oblékaly do koloušů kůže, aby se podobaly uctívanému bohu a v rámci obřadů upadaly do stavů extáze a běsnění.¹⁷⁶

6.5 Bona Dea

Bona Dea neboli Dobrá bohyně byla řeckého původu a do Říma se její kult rozšířil pravděpodobně po pádu Tarentu v roce 272 př. n. l. Jednalo se o bohyni plodnosti, zdraví a ochránkyni žen.¹⁷⁷ Hlavní slavnost jejího kultu se konala v noci ze čtvrtého na pátého prosince a byla přístupná pouze ženám, stejně tak vstup do jejího chrámu byl mužům přísně zakázán.¹⁷⁸ Slavnost se konala v domě pořadatelky, kterou byla vždy jedna z manželek některého úředníka *cum imperio*¹⁷⁹, a mezi její účastnice se řadily vestálky a římské matrony, tedy provdané ženy. Jádrem celého obřadu bylo obětování selat, po němž ženy za doprovodu strunných a dechových nástrojů tančily, dále je kult spojován s používáním myrty a tabuizací požívání vína. K velkému rozvoji kultu došlo zejména v době císařské¹⁸⁰, kdy byl pravděpodobně spojován s prestiží role hostitelky.

---

¹⁷⁴ Svoboda a kol., cit. d., s. 97.

¹⁷⁵ Martin, cit. d., s. 86.

¹⁷⁶ Svoboda a kol., cit. d., s. 97.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 104.

¹⁷⁸ Následující odstavec Neškudla, cit. d., s. 36-37, pokud není řečeno jinak.

¹⁷⁹ Úředníci s největší mocí vojenskou a soudní, tedy konzulové, diktátoři a praetori.

¹⁸⁰ Svoboda a kol., cit. d., s. 104.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo zachytit proměny v postavení římských žen během existence římské říše. Pro zjednodušení byla práce rozdělena na části věnující se vývoji v určitých oblastech, a to konkrétně v rodině, právu, veřejném životě a náboženství. Ačkoliv bylo o jednotlivých oblastech pojednáno odděleně, je nutné si uvědomit, že jejich vývoj byl propojený a jakýkoliv posun v jedné oblasti nutně podmínil i posuny v oblastech dalších.

Pro ženy antického Říma byl po dlouho dobu bezesporu nejdůležitější život rodinný, neboť jedině uzavřením manželství se její postavení zlepšilo, stala se paní domu a získávala si úctu dobrým řízením domácnosti a svou vlastní pilnou prací, tradičním předáním vlny. Samozřejmě zde byla i druhá možnost, jak se v životě prosadit, a to stát se vestálkou, a získat si tak nejen úctu celého Říma, ale i mnohá práva, která jiné ženy neměly. Ovšem tato cesta byla přístupná pouze omezenému počtu žen, a navíc byla spojena s mnohými pravidly chování a nedávala ve výsledku o nic větší volnost než manželství.

S postupem času se pomalu rozpadala tradiční společnost zosobněná rodinou, ve které byl *pater familias* rozhodující osobou, která nejenže nesla zodpovědnost za členy domácnosti, ale také o nich měla právo rozhodovat. S poklesem otcovské moci byla spojena také rostoucí obliba manželství *sine manu*, tedy bez předání pravomocí nad nevěstou do rukou manžela či jeho otce. U této formy manželství bylo také mnohem jednodušší svazek ukončit, pokud nenaplňoval očekávání partnerů, a to jak ze strany muže, tak i ženy. Pravděpodobně s rostoucím počtem rozvodů se důvody k rozvodu zúžily na pouze zákonem vyjmenované. Po rozšíření křesťanství byly možnosti rozvodu radikálně sníženy, neboť se vztahovaly jen na nemnoho případů (neplodnost, slib čistoty, dlouhodobá nevěstnost). S manželstvím *sine manu* a jeho ukončením byla spojena také

otázka věna, které žena při uzavření sňatku přinášela. Ačkoliv původně věno připadlo manželovi a ten s ním mohl volně nakládat, s růstem počtu takto uzavřených manželství a také rozvodů vznikaly zákony, které přikazovaly navrátit věno ženě, pokud bylo soužití ukončeno. Díky těmto zákonům se z rozvedené ženy stávala osoba plnoprávná a disponující vlastním majetkem, která byla omezena jen poručníkem, starajícím se o to, aby nedošlo k pro ženu nevýhodným transakcím, spojeným s její nerozvážností.

Během republiky se některé ženy stávaly bohatší než muži, podnikaly či vlastnily dílnu, čímž se ale staly nepříjemnými konkurentkami. Jelikož se stále nemohly angažovat ve státních záležitostech, neboť jim nebylo umožněno zastávat jakýkoliv úřad, mnohé zaměřily svoji pozornost právě na správu svého majetku. Také v oblasti náboženské rostl zájem žen, neboť už byly dávno pryč doby, kdy se náboženský život odehrával především u rodinného krbu, kde ale žena měla místo jen jako pomocnice otce nebo manžela při obřadech uctívání předků. Nově se do Říma dostávaly kulty z řeckých a egyptských oblastí, které účastnicím dávaly rovnocenné, ne-li vyšší postavení než mužským účastníkům a často také oplývaly jistým kouzlem tajemna, do nějž mohli proniknout jen zasvěcení.

K dalším velkým změnám došlo v době pádu republiky a nastolení císařství. V této době byla tradiční rodina v krizi, kterou se nepodařilo zastavit ani reformami prvního císaře Augusta. Tyto reformy byly jedním z nejrozsáhlejších zákroků do rodinného života a pokoušely se zvýhodněním rodin s dětmi a naopak hrozbami pokut nesezdaným obyvatelům zachránit tradiční uspořádání rodiny, ovšem bez přílišného úspěchu. Proměna společnosti s sebou přinesla zmenšení možností zapojovat se do politiky prostřednictvím úřadů, senát pomalu pozbýval téměř všech svých pravomocí ve prospěch císaře a jedinou z cest, jak získat moc, bylo zalíbit se císaři nebo jeho rodině. Díky této přeměně se do popředí dostávaly ženy z okruhu císařových nejbližších, které velmi efektivně uplatňovaly svůj vliv na nejmocnějšího muže impéria. O významných ženských

postavách z tohoto období by mohla být napsána samostatná práce, proto jsem tomuto tématu nevěnovala pozornost.

Na počátku císařství také došlo u některých členů vyšších vrstev k proměně morálního kodexu pravděpodobně pod vlivem řeckých filosofických škol. Tento nový kodex přinášel ideu manželství jako rovnocenného partnerství, kde žena ale sama uznává svou slabost a nutnou ochranu manžela. S pronikáním křesťanství se myšlenka manželů jakožto partnerů, ale i nejlepších přátel v rámci nové víry šířila do všech vrstev společnosti i po celém impériu. Poslední velký zásah do života a postavení žen učinil císař Justinián svými zákony, v nichž zrušil nebo omezil mnohá do té doby platící znevýhodnění žen, mezi nimi i už tak téměř mrtvý institut poručníka, který byl omezen pouze na ženy do dvaceti pěti let.

Zajímavostí je, že v následujících staletích ženy svá dobytá práva a postavení opět ztrácely a ještě hluboko v 19. století je možno se setkat s ideou ženy, která věnuje svůj veškerý čas starosti o domácnost a děti a je ekonomicky zcela závislá na svém manželovi. Emancipační hnutí 19. století s sebou přinášela požadavky nezávislosti, kterou už si, v míře odpovídající dané době, získaly římské ženy o několik set let dříve.

Prameny a literatura

PRAMENY

Appiános. *Krise římské republiky. Římské dějiny II - Občanské války.* Praha : Svoboda, 1989. Edice Antická knihovna, svazek 59. ISBN 80-205-0060-X.

Apuleius, L. *Zlatý osel.* První vydání. Praha : Svoboda, 1974. Edice Antická knihovna, svazek 22.

Cicero, M. T. *Listy přátelům I.* První vydání. Praha : ARISTA, 1999. Edice Antická knihovna. ISBN 80-86410-03-X.

Cicero, M. T. *Troje knihy o řečníku.* První vydání. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1915.

Československý spisovatel, 1983. Edice Zlatý fond poezie.

Gaius, *Učebnice práva ve čtyřech knihách.* První vydání. Plzeň, Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3.

Iuvenalis, D. I. *Satiry.* Druhé vydání. Praha : Svoboda, 1972. Edice Antická knihovna, svazek 13.

Marcellinus, A. *Dějiny římské říše za soumraku antiky.* Druhé přepracované vydání. Praha : ARISTA, 2002. ISBN 80-86410-26-9.

Maro, P. V. *Aeneis.* První vydání. Praha : Svoboda, 1970. Edice Antická knihovna, svazek 7.

Martialis, M. V. *Posměšky a jízlivosti.* Druhé vydání. Praha : Československý spisovatel, 1983. Edice Zlatý fond poezie.

Maximus, V. *Facta et dicta memorabilia.* Stutgardiae: Teubner, 1998. ISBN 3-519-01917-5.

Menandros. *Komedie pro všední den.* První vydání. Praha : Svoboda, 1983. Edice Antická knihovna, svazek 50.

Livius. *Dějiny I.* První vydání. Praha : Svoboda, 1971. Edice Antická knihovna, svazek 11.

Livius. *Dějiny V.* První vydání. Praha : Svoboda, 1975. Edice Antická knihovna, svazek 28.

Lúkiános. *O bozích a lídech.* První vydání. Praha : Svoboda, 1981. Antická knihovna, svazek 45.

Naso, P. O. *O lásce a milování.* První vydání. Praha : Svoboda, 1990. Edice Antická knihovna. ISBN 80-205-0052-9.

Plautus, T. M. *Amfitryon a jiné komedie*. První vydání. Praha : Svoboda, 1978. Edice Antická knihovna, svazek 41.

Plutarchos. *Životopisy slavných Řeků a Římanů II*. První vydání. Praha : Odeon, 1967. Edice Živá díla minulosti, svazek 50.

Svoboda, 1983. Edice Antická knihovna, svazek 50.

Tacitus, C. *Letopisy I*. První vydání. Praha : Česká akademie věd a umění, 1932. Edice Bibliotéka klasiků řeckých a římských, svazek 37.

Tranquillus, G. S. *Životopisy dvanácti císařů*. Čtvrté vydání. Praha : Odeon, 1966. Edice Živá díla minulosti, svazek 44.

EDICE PRAMENŮ

Nováková, J., Pečírka, J. *Antika v dokumentech II. Řím*. První vydání. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1961.

Stejskal, M. *Moudrost starých Římanů*. První vydání. Praha : Odeon 1990.

LITERATURA

Bartošek, M. *Encyklopedie římského práva*. Druhé vydání. Praha : Academia 1994. ISBN 80-200-0243-X.

Beard, M., North, J., Price, S. *Religions of Rome II. Vol. 2*. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. ISBN 0-521-31682-0.

Bellinger, G. *Sexualita v náboženstvích světa*. První vydání. Praha : Academia, 1998. ISBN 80-200-0642-7.

Bělovský, P. *Propuštěnci a jejich milenky podle římského práva*. IN: *Ius Romanum, Sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci*. První vydání. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0582-2.

Blaho, P., Rebro, K. *Rímské právo*. Druhé doplněné vydání. Bratislava : MAMZ Bratislava, 1997. ISBN 80-85719-08-8.

Burian, J. *Řím. Světla a stíny antického velkoměsta*. První vydání. Praha: Svoboda 1970.

Carcopino, J. *Daily Life in Ancient Rome. The people and the city at the height of the Empire*. New Haven : Yale University Press, 1960.

Coulanges, F. *Antická obec. Studie o kultu, právu a institucích starého Řecka a Říma*. První vydání. Praha : SOFIS, 1998. ISBN 80-902439-7-5.

Der Neue Pauly. Elektronická encyklopedie. Dostupné na WWW: [<http://referenceworks.brillonline.com/browse/der-neue-pauly>].

Frýdek, M. a kol. *Právní náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. První vydání. Ostrava : KEY Publishing s.r.o., 2012. ISBN 978-80-7418-157-3.

Foucault, M. *Dějiny sexuality III*. Praha : Hermann & synové, 2003.

Galan, J. E. *Milostný život ve starém Římě*. První vydání. Praha : Ikar, 2004. ISBN 80-249-0410-1.

Grant, M. *The World of Rome*. První vydání. New York : THE NEW AMERICA LIBRARY, 1961.

Grant, M. *Římští císařové. Životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. K.-476 po Kr.* První vydání. Praha : BB/art s.r.o., 2006. ISBN 80-7341-918-1.

Grössingová, S.-M. *Silné ženy, slabí muži. Od Kleopatry po Wallis Simpsonovou*. První vydání. Praha : Brána, 1996. ISBN 80-85946-48-3.

Heyrovský, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Čtvrté opravené vydání. Praha : J. Otto, 1910.

Hošek, R., Marek, V. *Řím za Marka Aurelia*. První vydání. Praha : Mladá fronta 1990. Edice Obrazy ze života doby. ISBN 80-204-0083-4.

Johnston, D. *Roman Law in Context*. První vydání. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. ISBN 0-521-63046-0.

Kincl, J., Urfus V., Skřejpek M. *Římské právo*. Druhé vydání. Praha : C. H. Beck, 1995. ISBN 80-7179-031-1.

Martin, L.H. *Helénistická náboženství*. První vydání. Brno : Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1702-3.

Matyszak P., Berryová J. *Životy Římanů*. První vydání. Praha : Mladá fronta, 2009. ISBN 978-80-204-1958-3.

Neškudla, B. *Encyklopedie bohů a mýtů starověkého Říma a Apeninského poloostrova*. První vydání. Praha : Libri, 2004. ISBN 80-7277-264-3.

Robert, J.-N. *Řím. 753 př. n. l. až 476 n. l.* Praha : NLN, 2001. ISBN 80-7106-398-3.

Rüpke, J. *Náboženství Římanů*. První vydání. Praha : Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-807-5.

Sawyer, D. *Gender and Religion*. IN: Jones, L. *Encyclopedia of Religion*. Vol. 5. Druhé vydání. Detroit: Macmillan Reference USA, 2005.

Skřejpek, M. *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. První vydání. Pelhřimov : Vydavatelství 999, 1999. ISBN 80-901064-8-X.

Skřejpek, M. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII desek*. IN: *Ius Romanum, Sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci*. První vydání. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0582-2.

Svoboda, L. a kol. *Encyklopedie antiky*. Druhé vydání. Praha : Academia, 1974.

Stará, I. *Rodina a její význam v římském právu*. První vydání. Ostrava : KEY Publishing s.r.o., 2013. ISBN 978-80-7418-184-9.

Šubrt, J. *Římská literatura*. První vydání. Praha : OIKOYMENH, 2005. Edice Sborníky, slovníky, učební texty, svazek 26. ISBN 80-7298-095-5.

Takacs, S.A. *Vestal virgins, Sibyls, and matrons. Women in Roman religion*. První vydání. Austin, TX : University of Texas Press, 2008. ISBN 978-0-292-71693-3.

Treggiari, S. *Consent to Roman Marriage: Some Aspect of Law and Reality*. IN: *Echos du monde classique Classical Views*. 26, č. 1, 1982. ISSN 00 12-935 6.

Ürogdi, G. *Tak žil starý Řím*. První vydání. Praha : ORBIS, 1968.

Veyne, P. *The Roman Empire*. Cambridge : Harvard Press University, 1997. ISBN 9780674777712.

Židlická, M. *Postavení ženy v antickém Římě v oblasti majetkoprávní*. IN: *Ius Romanum, Sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci*. První vydání. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0582-2.